

पाथरी तालुका शिक्षण प्रसारक मंडळाचे,
कत्रुवार कला, रतनलाल काबरा विज्ञान आणि
बी.आर. मंत्री वाणिज्य महाविद्यालय, मानवत

॥ अमृतवर्षा ॥
२०२१ - २२

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण
विशेषांक

महाविद्यालयाच्या वार्षिक स्नेह संमेलनाच्या समारोप प्रसंगी प्रसिद्ध कवी अनंत राऊत यांनी सर्वाना मंत्रमुग्ध केले. व्यासपीठावर पा. ता. शि. प्र. मंडळाचे अध्यक्ष विजयकुमारजी कत्रुवार, सचिव बालकिशनजी चांडक, उपाध्यक्ष द्वारकादासजी लड्डा, कोषाध्यक्ष रामचंद्रजी कत्रुवार, सदस्य विजयकुमारजी दलाल, दिलीपजी हिबारे, प्राचार्य भास्कर मुंडे, स्नेह संमेलन समिती प्रमुख प्रा. गिते सर, प्रा. राऊत मॅडम व इतर

महाविद्यालयाच्या इंग्रजी विभागाच्या वतीने दि.१८ / ०९/२०२१ रोजी Conversion of Indian Theatre On OTT : Challenges and Oppoertunities या विषयावरील एक दिवसीय राष्ट्रीय वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले होते . या प्रसंगी बीजभाषक प्रो.डॉ.अनिता सिंग, बनारस हिंदू विद्यापीठ, वाराणसी.

महाविद्यालयाच्या विज्ञान शाखेच्या वतीने महाविद्यालयात राष्ट्रीय विज्ञान दिन साजरा करण्यात आला.

स्वा.रा.ती.म. विद्यापीठ, नांदेड अंतर्गत आंतर महाविद्यालयीन हँडबॉल स्पर्धेतील विजेता महाविद्यालयाचा संघ

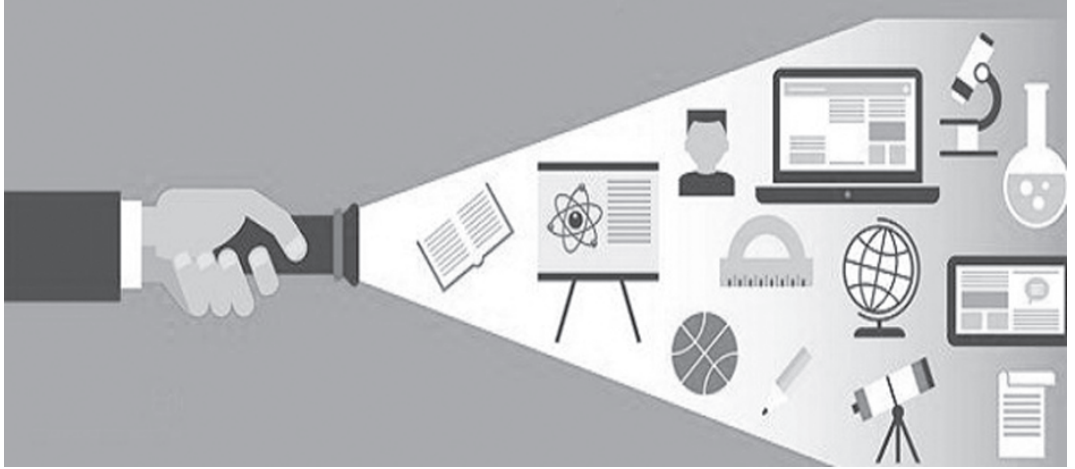
महाविद्यालयाच्या अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्षाच्या वतीने लिंग संवेदना या विषयावर दि.२७ /११ २०२१ रोजी आयोजित एक दिवसीय राष्ट्रीय वेबिनारचे बिजभाषक या नात्याने मांडणी करताना लखनौ विद्यापीठाचे आधिष्ठाता प्रो. डॉ.राकेश चंद्रा

75
आज़ादी का
अमृत महोत्सव

पाथरी तालुका शिक्षण प्रसारक मंडळाचे
कत्रुवार कला, रतनलाल काबरा विज्ञान आणि
बी.आर. मंत्री वाणिज्य महाविद्यालय,
मानवत - ४३१ ५०५
(नेक मूल्यांकन 'ब' - तृतीय फेरी)

॥ आनंद ॥
राष्ट्रीय शिक्षण धोरण
विशेषांक
२०२१-२२

मानवता

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण

विशेषांक

२०२१-२२

विद्यार्थी संपादक

मराठी विभाग
प्रकाश वाहुळे (बी.ए. प्रथम)

हिंदी विभाग
वैष्णवी रासवे (बी.ए. द्वितीय)

इंग्रजी विभाग
विशाखा जोशी (बी.ए. तृतीय)

मुखपृष्ठ
उत्कर्षा भिसे (बी.एस्सी. द्वितीय)

मुद्रक
मयूर प्रिंटर्स,
वर्कशॉप रोड, कैलास नगर,
नांदेड - ४३१ ६०५.

संपादक
प्राचार्य डॉ. भास्कर मुंडे

कार्यकारी संपादक
डॉ. शारदा राऊत

सदस्य
डॉ. दुर्गेश रवंदे
प्रा. संजय सुर्यवंशी
प्रा. विनायक जाधव
डॉ. सचिन चोबे
प्रा. शारदा कच्छवे

टीप : या अंकात व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक
मंडळ सहमत असेलच असे नाही.

संपादकीय

नमस्कार...

शैक्षणिक वर्ष २०२१ -२२ चा महाविद्यालयाचा 'मानवता' वार्षिकांक आपल्या हाती देताना मला मनस्वी आनंद होत आहे. 'राष्ट्रीय शिक्षण धोरण' या विषयावर आधारलेला हा अंक म्हणजे येणाऱ्या काळात शिक्षण क्षेत्रात येऊ घातलेल्या आमुलाग्र बदलांची आमच्या विद्यार्थ्यांनी घेतलेली क्रियाशील नोंद होय. येत्या शैक्षणिक वर्षापासून प्रत्यक्ष लागू होणारे हे नव धोरण येणाऱ्या काही वर्षांत प्रचलित शिक्षण पद्धतीला पूर्णपणे बदलून टाकेल असा अंदाज अनेक शिक्षण तज्ज्ञांनी व्यक्त केला आहे. आपल्या देशातील प्राथमिक ते उच्च शिक्षण व्यवस्थेचे आजचे स्वरूप पूर्णपणे मोडीत निघण्याची तसेच एक नवीन शिक्षण व्यवस्था अस्तित्वात येण्याची शक्यता निर्माण झाली आहे. मातृभाषेतून शिक्षण हे सूत्र प्रत्यक्ष स्वरूपात लागू होण्याची शक्यता निर्माण झाली आहे. या धोरणाच्या दोन्ही बाजूंनी तर्क-वितर्क मांडले जात आहेत. या धोरणामुळे होणारे दूरगामी परिणाम, त्यातून आकाराला येणारे भारतीय शिक्षण व्यवस्थेचे वेगळे स्वरूप, मध्यम व निम्न समाज घटकांवर होणारे याचे विपरीत परिणाम याविषयी सर्वदूर

चर्चा सुरु आहे. परंतू या धोरणामुळे होणाऱ्या बदलांचा विचार करता हे धोरण प्रत्यक्ष लागू झाल्यानंतर काही काळ जाई पर्यंतची प्रतीक्षा आपणास करावीच लागेल.

आमच्या विद्यार्थ्यांनी आपल्या परीने या धोरणास समजून घेण्याचा प्रयत्न मराठी, हिंदी व इंग्रजी भाषेतून त्यांनी लिहिलेल्या लेखांच्या माध्यमातून केला आहे. या अनुषंगाने त्यांनी १) भारतीय शिक्षण पद्धती: स्वरूप/इतिहास २) आजचे भारतीय शिक्षण ३) नव शैक्षणिक धोरण: एक दृष्टिक्षेप ४) नव शैक्षणिक धोरण व उद्याचा भारत ५) नव शैक्षणिक धोरण: संधी व आव्हाने ६) नव शैक्षणिक धोरण व ग्रामीण भारत ७) नव शैक्षणिक धोरण व शहरी भारत ८) कौशल्य विकास व नव शैक्षणिक धोरण ९) नव शैक्षणिक धोरण व दुर्लक्षित घटक १०) नव शैक्षणिक धोरण व भाषा शिक्षण ११) नव शैक्षणिक धोरण व रोजगाराचे स्वरूप १२) नव शैक्षणिक धोरण: सामाजिक दृष्टिकोन या महत्त्वपूर्ण तसेच मुख्य विषयाशी संबंधित विषयांवर चिंतन करून आपले मत व्यक्त केले आहे. आज घडीस आमच्या विद्यार्थ्यांचे आकलन एकांगी अथवा अल्पसे वाटत असले तरीही या अंकाच्या माध्यमातून हे धोरण समजून घेण्याची जिज्ञासा त्यांच्याठायी निर्माण होईल असा विश्वास वाटतो.

आपण या अंकाचे स्वागत कराल अशी अपेक्षा व्यक्त करून मी थांबतो.

धन्यवाद ...

डॉ. भास्कर मुंडे
प्राचार्य व संपादक

नव शैक्षणिक धोरण : सामाजिक दृष्टीकोन...

विशाखा जोशी

बी.ए. तृतीय वर्ष

प्रस्तावना :

अन्न, वस्त्र, निवारा आणि शिक्षण या माणसांच्या मूलभूत गरजा आहेत. यातील शिक्षण ही अशी गरज की जी गरज भागवल्यावर माणसाला अन्न, वस्त्र आणि निवारा या गरजांसाठी कोणावर अवलंबून राहावे लागत नाही.

फक्त शिक्षण हे दर्जेदार असायला हवं. ते म्हणतात ना 'शिक्षण हे वाघिणीचे दुध जो पितो तो गुरगुरल्याशिवाय राहत नाही'. शिक्षण हे योग्य दर्जाचे नाही मिळाले किंवा अदयावत शिक्षण नाही मिळाले तर त्या शिक्षणाचा फायदा तरी काय? म्हणून शिक्षण प्रक्रियेत सतत योग्य ते बदल घडून येणे आवश्यक असते. शिक्षण ही अखंडपणे बदलत जाणारी एक प्रक्रिया आहे. वरिलप्रमाणे अन्न, वस्त्र, निवारा यांसारख्या अनेक गरजा कालानुसार बदलत असतात. या गरजा भागविण्यासाठी सक्षम होणे प्रत्येक नागरिकाला गरजेचे असते. यासाठी शिक्षण योग्य पद्धतीने मिळायला हवे.

भारताला स्वातंत्र्य मिळून ७५ वर्षे पूर्ण झाली. या जवळपास ७ दशकांच्या काळात आणि भारत

स्वतंत्र होण्याच्या आधीच्या काळात अनेक शिक्षण आयोग नेमले गेले. यात १८५४ चा वूड्स अहवाल, १८८२ चा हंटर अहवाल, १९०२ चा रेली आयोग अजूनही बरेच काही यानंतर भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर राधाकृष्णन आयोग आणि कोठारी आयोग, यांसारखे आयोग आले. त्यांनी शिक्षण व्यवस्थेत नेमके कोणते बदल आवश्यक आहेत याबद्दल विवेचन करून सरकारकडे मसुदा तयार करून दिला.

नुकतेच डॉ. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमलेल्या आयोगाने काही बदल सुचवलेले होते. या बदलाचे फलित म्हणजे नवे शैक्षणिक धोरण २०२० होय.

नॅशनल पॉलिसी ऑन एज्युकेशन (NEP) हे भारतातील शिक्षणाचा प्रचार आणि नियमन करण्यासाठी भारत सरकारने तयार केलेले धोरण आहे. या धोरणात ग्रामीण आणि शहरी भारतातील प्राथमिक शिक्षण ते उच्च शिक्षणाचा समावेश आहे. पहिला कायदा भारत सरकारने १९६८ मध्ये पंतप्रधान इंदिरा गांधी, दुसरा पंतप्रधान राजीव गांधी यांनी १९८६ मध्ये आणि तिसरा

मातृभाषा व आजचे उच्च शिक्षण

सुवर्णा मारोती आवचार

बी.ए. प्रथम वर्ष

स्वभाषेचा व संस्कृतीचा न्हास हा गरिबी, बेरोजगारी कौटुंबिक हिंसा, आत्महत्या अशा सामाजिक समस्यांना जन्म देतो. मातृभाषेतून प्राथमिक शिक्षणास प्रोत्साहन देणे हे आता जगमान्य झालेले तत्त्व आहे. संयुक्त राष्ट्र संघाने २१ फेब्रुवारी हा आंतरराष्ट्रीय मातृभाषा दिन म्हणून घोषित केला आहे.

जगभरात भाषा व शिक्षणतज्ज्ञांनी केलेले विविध अभ्यास असे दर्शवितात, की मातृभाषेतून मूलभूत शिक्षण मिळाल्यास विद्यार्थी अधिक चांगली प्रगती करतात. डॉन लॉग हा न्यूझीलंडमधील एक शिक्षणतज्ज्ञ आहे. त्याने तेथील मावरी विद्यार्थ्यांचा एक अभ्यास केला. यात प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेतून शिकलेले विद्यार्थी आणि हेच शिक्षण केवळ इंग्रजी भाषेतून शिकलेल्या विद्यार्थ्यांच्या पाहणीत त्यांना असे आढळून आले की, मातृभाषेतून प्राथमिक शिक्षण घेणाऱ्यांची कामगिरी अधिक सरस आहे. अमेरिकेत व्हर्जेनिया राज्यात जॉर्ज मॅसोन हे विद्यापीठ आहे. त्यातील एका शोध समितीने १५ राज्यांतील २३ प्राथमिक शाळांमध्ये मातृभाषेतून शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या वार्षिक निकालांचे १९८५ पासूनचे सर्वेक्षण केले. आपल्या निष्कर्षात त्यांनी मुलांची शैक्षणिक प्रगती मातृभाषेतून शिक्षण घेण्याचा थेट संबंध असल्याचे अधोरेखित केले आहे.

मातृभाषेतून शिक्षण घेण्यास आकलनीय व भावनात्मक महत्त्व आहे. क्लिंटन रॉबिन्सन हा ब्रिटिश भाषातज्ज्ञ असे म्हणतो, की स्वभाषा सोडून जे अन्य भाषांमध्ये, विशेषतः प्राथमिक शिक्षण घेतात, त्यांना कालांतराने मातृभाषा निरोपयोगी वाटावयास लागते. आज

संपूर्ण विश्वात ६ हजार बोलीभाषा आहेत, त्यापैकी प्रतिवर्षी दहा भाषा लोप पावत आहेत व अर्ध्या भाषांवर त्या लोप पावण्याचे गंडांतर आले आहे. मानवी जीवनात भाषेला मध्यवर्ती स्थान आहे. भाषा हे स्वपरिचय, स्वप्रकटीकरणाचे एक माध्यम म्हणून ओळखले जाते. भाषेच्या माध्यमातून लोक संवाद साधतात. विचारांचे आदान - प्रधान करतात. स्वभाषेचा व संस्कृतीचा न्हास हा गरिबी, बेरोजगारी, कौटुंबिक, हिंसा, आत्महत्या अशा सामाजिक समस्यांना जन्म देतो. पूर्व प्राथमिक आणि प्राथमिक शाळेत शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांना जर मातृभाषेऐवजी दुसऱ्या भाषेतून शिक्षण लादले तर, त्या विद्यार्थ्यांना पुढच्या काळात झगडावे लागते. मातृभाषेतून प्राथमिक शिक्षणास प्रोत्साहन देणे हे आता जगमान्य झालेले तत्त्व आहे. संयुक्त राष्ट्र संघाने १९९९ पासून २१ फेब्रुवारी हा आंतरराष्ट्रीय मातृभाषा दिन म्हणून प्रतिवर्षी साजरा करण्याची घोषणा केली, हे त्याचेच द्योतक आहे.

सन २००० मध्ये डकार येथे, जगातील निवडक शिक्षणतज्ज्ञानी बैठक झाली. डॉ. शेल्डन शेफर हे बैठकीच्या अध्यक्षस्थानी होते. नोव्हेंबर २०१० मध्ये बँकॉक येथे भाषा, शिक्षण व सहस्राब्दी विकास लक्ष्य या विषयावर एक आंतरराष्ट्रीय परिषद झाली. यात जगभरातील ३० देशांमधून ४०० प्रतिनिधी सहभागी झाले होते. दोन्ही ठिकाणी मातृभाषेतून प्राथमिक शिक्षणाची उपयुक्तता हाच मुख्य विषय होता. या दोन्ही उपक्रमांमधून काही सामायिक निष्कर्ष ढळकपणे पुढे आलेले आहेत. १) प्राथमिक शिक्षण हे मातृभाषेतून झाले तर अधिक

मातृभाषा व आजचे उच्च शिक्षण

विकास प्रकाश वाहुळे
बी.ए. प्रथम वर्ष

मातृभाषा :-

आपला भारत देश हा विविधतेने नटलेला आहे. आपल्या भारत देशामध्ये विविध जातीचे आणि धर्माचे लोक राहतात. आपल्या भारत देशामध्ये एकूण २९ राज्ये आहेत व प्रत्येक राज्याची स्वतःची वैशिष्ट्ये पाहायला मिळतात. बोलण्यासाठी एकमेकांचे मनोगत व्यक्त करण्यासाठी संवाद साधण्यासाठी भाषा ही महत्त्वाची भूमिका बजावत असते. भाषा नसती तर आपण सर्वजण अबोल राहिलो असतो. त्यामुळे आपल्या जीवनामध्ये भाषेला खूप महत्त्वाचे स्थान आहे. प्रत्येक व्यक्तीची स्वतःची मातृभाषा असते आणि तो दैनंदिन जीवनामध्ये आपल्या मातृभाषेचा वापर करित असते.

महाराष्ट्र राज्याची मातृभाषा मराठी आहे. मराठी भाषेमध्ये अनेक साहित्य उपलब्ध झाले आहेत पूर्वी पेक्षा आजच्या काळामध्ये मराठी मातृभाषेला अधिकच महत्व प्राप्त झाले आहे. आज महाराष्ट्र राज्यामध्ये नव्हे तर, महाराष्ट्राच्या बाहेर देखील मराठी बोलली जात आहे. महाराष्ट्रात राहणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला आईप्रमाणे जवळची वाटणारी ही मराठी मातृभाषा खुपच प्रिय आहे. आज असंख्य साहित्य मराठी भाषेमध्ये उपलब्ध असल्याचे पाहायला मिळते.

सुरवातीच्या काळामध्ये संतांनी लिहिलेले ग्रंथ, अभंग, पुस्तके, कथा, कादंबऱ्या या सर्वांमुळे मराठी भाषेमध्ये अधिकच आमूलाग्र असा बदल घडून आला

आहे. मराठी भाषेचे आद्य कवि मानले जाणारे शंकराचार्य यांनी आपल्या 'विवेकसिंधु' या पुस्तकांमध्ये मराठी भाषेचा गौरव करताना सांगितले आहे की, मराठी म्हणजेच मातृभाषेमध्ये ज्ञान मिळवण्यासाठी इतके साहित्य उपलब्ध झाले आहे की अपल्याला इतर कुठल्याही भाषेची गरज भासणार नाही. तसेच मराठी भाषेचे कौतुक करताना संत ज्ञानेश्वर म्हणतात की,

“माझ्या मराठीची बोलू कौतुके । परि अमृतातेही पैजा जिंके ॥

ऐसी अक्षरे रसिका । मेळविन ॥”

काही जणांच्या मते मराठी भाषा ही खूप कठीण भाषा आहे, परंतु महाराष्ट्रात राहणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला मराठी भाषा ही खूपच जवळची वाटते. पूर्वीच्या काळापेक्षा मराठी भाषेची आवड आजच्या काळामध्ये अधिकच वाढत चालली आहे. त्यामुळे मुलांना लहान वयापासूनच मराठी भाषेचे शिक्षण दिले जाते. मुलांना मराठी भाषेचे घरातून शिक्षण दिले जातेच त्या सोबत आज शाळेत देखील मराठी हा विषय अनिवार्य झाला आहे. त्यामुळे महाराष्ट्रात राहणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला मराठी भाषा येणे हे शक्य झाले आहे.

महाराष्ट्राची शान म्हणजे मराठी भाषा आहे. त्यामुळे महाराष्ट्र राज्यामध्ये दरवर्षी २७ फेब्रुवारी हा दिवस “मराठी भाषा दिन” म्हणून साजरा केला जातो.

मराठी भाषेचे वर्णन करत असताना कवी

कुसुमागृज म्हणतात की,

“लाभलेआम्हास भाग्य बोलतो मराठी ।
जाहलो खरेच धन्य ऐकतो मराठी ॥”

सर्वप्रथम छत्रपती शिवाजी महाराजांनी मराठा साम्राज्य स्थापन केले व त्यानंतर पेशवे यांनी मराठी भाषेचे झेंडे संपूर्ण राज्यभरात रोवले. तेव्हाच खऱ्या अर्थाने मराठी भाषेचा प्रचार आणि प्रसार झाला. आज मराठी भाषा ही इंग्रजी भाषेपेक्षा कुठल्याही अर्थाने मागे राहिली नाही जिथे इंग्रजी भाषेचा वापर होतो त्या ठिकाणी मराठी भाषा देखील वापरली जाते. आज मुलांना शाळेमध्ये मराठी हा विषय घेऊन मराठी भाषेचे ज्ञान दिले जाते, तर महाराष्ट्र राज्यामध्ये मराठी चित्रपट सृष्टितून लोकांचे मनोरंजन केले जाते. मुलांच्या कर्तृत्वाला उजाळा देण्याचे काम हे मातृभाषा करत असते.

एखाद्या व्यक्तीचे व्यक्तिमत्व हे त्याच्या भाषेवरून ठरविले जात असते, एखाद्या भाषेवरून ठरविले जात असते. एखाद्या व्यक्ति हा व्यवस्थित बोलत असेल किंवा चांगला संवाद करत असेल तर त्याला अधिक समजूतदार समजले जाते. त्यामुळे व्यक्तिला योग्य दर्जा देण्यासाठी मातृभाषा महत्वाची भूमिका बजावत असेल.

उच्च शिक्षण :-

भारतात १८ ते २३ या वयोगटातील तरुणांची संख्या २०१६ पर्यंत १४ कोटी १५ लक्ष इतकी असेल असा भारत सरकारच्या मानव संसाधन मंत्रालयाचा अंदाज आहे. लोकसंख्येतील हाच वर्ग उच्च शिक्षण घेणारा असतो. उच्च शिक्षणाच्या दर्जाचा विचार आपण नंतर करू पण आधी उच्चशिक्षण हे तरुणांना उपलब्ध तरी आहे का, आणि उच्च शिक्षणाच्या संख्यात्मक वाढीचे आणि त्यातून निर्माण होणाऱ्या प्रश्नांचे स्वरूप केवढे आव्हानात्मक आहे हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे. वरील वयोगटातील किती टक्के तरुण

उच्चशिक्षणासाठी नावे नोंदवितात किंवा प्रत्यक्ष प्रवेश घेतात. यावरून स्थूल नाव नोंदविण्याचा दर किंवा प्रवेशाचा दर लक्षात येतो.

२०१२ मध्ये प्रवेशाचा हा दर १७ टक्के इतका होता. जगात हाच दर २७ टक्के , तर चीनमध्ये ३० टक्के इतका आहे. दर वर्षी साधारण दोन ते अडीच कोटी विद्यार्थी उच्च शिक्षणासाठी प्रवेश घेतात. २०३० पर्यंत किमान ५ कोटी विद्यार्थ्यांना उच्चशिक्षणासाठी दारे उघडी करून द्यावी लागतील. यासाठी किमान १२ लाख कोटी रुपयांची गुंतवणूक करावी लागेल. देशाच्या वाढत्या गरजा व युवकांच्या वाढत्या आकांक्षा आणि उपलब्ध साधने यांचा मेळ गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाशी कसा जोडता येईल हा उच्चशिक्षणातील आजचा यक्षप्रश्न आहे.

१९६८ मध्ये कोठारी कमिशनने शिक्षणावर राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या किमान ६ टक्के इतकी रक्कम शिक्षणावर खर्च व्हावी असे सुचविले होते. अद्याप पावेतो कुठल्याही सरकारला एवढी रक्कम शिक्षणावर खर्च करणे साध्य झालेले नाही. एच. आर. डी. मिनिस्ट्रीच्या माहितीनुसार २००१ ते २००९ या मध्ये केंद्राचा खर्चातील वाटा १ टक्काने वाढलेला असला तरी राज्यांचा वाटा ३.७६ टक्क्यावरून ३ टक्क्यापर्यंत घसरलेला आहे. २०११-१२ या वर्षात एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या १.६२ टक्के प्राथमिक शिक्षणावर तर माध्यमिक शिक्षणावर ०.९९ टक्के आणि उच्च शिक्षणावर ०.७६ टक्के तर तंत्रशिक्षणावर ०.५७ टक्के एवढी तरतूद करण्यात आलेली होती.

उच्च शिक्षणातील अनेक दुष्प्रवृत्ती उच्चशिक्षणाच्या मागणी व पुरवठा यातील प्रचंड तफावतीतून निर्माण झालेल्या आहेत. याचा अर्थ सरळ आहे. शिक्षणातून लगेच व ताबडतोब फायदा काहीच नाही अशा भ्रामक संकल्पांमूळे व वित्तीय नियोजनातील

त्रुटीमुळे (कॅगचे रिपोर्ट पाहिल्यास) शिक्षणाला दुय्यम महत्त्व देण्याच्या परिणामातून शिक्षणाच्या खाजगीकरणाला पेव फुटलेले आहे. खाजगीकरणाची मदत घेण्यास हरकत नाही, परंतु शिक्षणाचे 'कार्पोरेटायझेशन' करण्याचे सामाजिक व आर्थिक दुष्परिणाम आपल्या भारतात अत्यंत व्यापक व खोलवर झाल्याशिवाय राहणार नाहीत.

शिक्षणाच्या खाजगीकरणाचा पुरस्कार करणारे म्हणतात 'शिक्षणाला सेवाधर्माच्या पावित्र्याचा जो टॅग लावलेला आहे तो दूर करा.' शिक्षणाची ज्याला आवश्यकता आहे तो (विद्यार्थी) हा ग्राहक आहे व शिक्षणाची सेवा देणारा हा या सेवेचा पुरवठा करणारा पुरवठादार (सर्विस प्रोवायडर) आहे. स्वाभाविकपणे नुकसान ही प्रेरणा शिक्षणात गुंतवणूक आकर्षित करू शकेल.

भारतात विनानुदानित खाजगी शिक्षण संस्थामध्ये आज ८० टक्के विद्यार्थी शिक्षण घेतात. २००६ मध्ये हे प्रमाण ५२ टक्के होते. चीन या देशानेही खाजगीकरण केले आहे तिथे २४०० विद्यापीठे आहेत. जगातील पहिल्या शंभर विद्यापीठात भारतातील एकही विद्यापीठ नाहीये. पण चीनमधील दोन विद्यापीठांचा त्यात समावेश आहे. चीनमध्ये फक्त १० टक्के विद्यार्थी खाजगी शिक्षण संस्थांमध्ये सहभाग घेतात. आपल्याकडे हे प्रमाण ८० टक्के पोहचले आहे. संख्यात्मक वाढीबरोबर गुणवत्तेशी चीनने तडजोड केली नाही म्हणून सर्व आर्थिक व तंत्रज्ञान क्षेत्रात आज चीन आघाडीवर आहे.

उच्च शिक्षण देशाला विकासाकडे नेण्याचा मार्ग या ऐवजी मार्केट म्हणून बघण्याची वृत्ती असल्यास संख्यात्मक वाढ शैक्षणिक सूज असेल. शैक्षणिक आरोग्य नसेल हे भान शिक्षणाच्या विस्तारीकरणात आपण लक्षात ठेवले पाहिजे. शिक्षण हे मूल्यवर्धन, राष्ट्रसंवर्धन व

सामाजिक अभिसरणाचे साधन आहे. सामान्यातील सामान्य माणूस हा शिक्षणाच्या सतत वाढत्या खर्चाने रंजीस आला आहे. १८ ते २३ या वयोगटातील १४ कोटीपैकी जर दोन कोटींना उच्चशिक्षण घेता येणे शक्य होत असेल तर उरलेले १२ कोटी मुले कुठे जातात ? शिक्षण हा बाजारू धंदा नव्हे त्यामुळे खाजगीकरणाचे नियमन व नियंत्रण आवश्यक आहे. चीनने विद्यापीठांचे सार्वत्रिकरण करून विकासाचा मार्ग प्रशस्त केला हेही नमूद केले पाहिजे.

आयआयटी व इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंट यासारख्या संस्थामध्ये लाख विद्यार्थ्यांमध्ये एका विद्यार्थ्याला प्रवेश संधी दिली जाते. आमचा तरुणांचा देश म्हणून हुशारी मारण्यात अर्थ नाही. तरुणांच्या आशा आकांक्षांना व कर्तृत्वाला संधी मिळेल अशी व्यवस्था निर्माण करण्याचे आव्हान आपण स्वीकारणार आहोत की नाही हा खरा प्रश्न समोर आहे.

खाजगीकरणावर शिक्षणाचा विकास सोडून देणे हे आत्मघातक आहे. या भारत देशात जन्माला येणाऱ्या प्रत्येकाला जसा प्राथमिक शिक्षणाचा हक्क आहे तसाच तो उच्चशिक्षणाबद्दलही मिळायला हवा. उच्चशिक्षण ही श्रीमंताची मक्तेदारी व गुलामी होता कामा नये. असे होत असेल तर गरिब हा उच्च शिक्षणापासून वंचित राहिला तर त्याचा विकास कसा घडून येईल. आधीच आपल्या देशात वर्गीय संघर्ष भाषा, प्रदेश, सत्ता, पैसा यांच्या रुपाने भरपूर आहे. उच्चशिक्षणातून आत्मोद्धाराचा व देशोन्नतीचा मार्ग बंद होता कामा नये.

देशाच्या अस्तित्वासाठी ज्याप्रमाणे संरक्षण आवश्यक आहे आणि ते केले जाते. त्याचप्रमाणे शिक्षण हे शांततेच्या काळातील संरक्षण आहे. हे आपल्याला उमगल्यास शिक्षणाची दुकानदारी बंद होऊन खऱ्या अर्थाने शिक्षणातून समर्थ भारत निर्माण होईल.

नव शैक्षणिक धोरण व भाषा शिक्षण

निकिता भाकरे

बी.ए. द्वितीय वर्ष

नवीन शैक्षणिक धोरण :- २०२०

तब्बल ३४ वर्षानंतर आपल्या देशात 'नवीन शैक्षणिक धोरण २०२०' जाहीर करण्यात आले आहे. इस्त्रोचे माजी प्रमुख के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने या धोरणाचा मसुदा तयार केला आहे. या शैक्षणिक धोरणातील महत्त्वाच्या गोष्टी कोणत्या? येणाऱ्या काळात शिक्षण पद्धतीत कोणते आमूलाग्र बदल होणार आहेत याचा मुद्देसुद अभ्यास करणार आहोत.

शैक्षणिक धोरणाचा इतिहास :-

१) आपल्या देशात सर्वात प्रथम पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांच्या काळात १९६८ साली पहिले राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण जाहीर करण्यात आले.

२) त्यानंतर राजीव गांधी यांच्या कार्यकाळात १९८६ साली दुसरे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण जाहीर करण्यात आले.

३) त्यानंतर १९९२ मध्ये आचार्य राममूर्ती यांच्या अध्यक्षतेखाली 'राष्ट्रीय शिक्षण धोरण' कृती आराखडा

समिती स्थापना करण्यात आली. या समितीने दुसऱ्या शैक्षणिक धोरणाचा आढावा घेतला व काही शिफारशी केल्या.

४) अटल बिहारी वाजपेयी यांच्या कार्यकाळात सन २००२ साली ८६ वी घटनादुरुस्ती करण्यात आली.

५) त्यानंतर सन २००९ साली शिक्षण हक्क कायदा मंजूर करण्यात आला, या कायद्याची अमलबजावणी २०१३ पासून करण्यात आली.

नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० वैशिष्ट्ये :-

नवीन शैक्षणिक धोरण २०२० अंतर्गत शालेय व उच्च शिक्षणाच्या रचनेत आमूलाग्र बदल करण्यात आले आहेत. शिक्षण अभ्यासक्रमांना वेगवेगळ्या शाखांच्या चौकटीतून बाहेर काढून आंतरशाखीय आणि समन्वयी करण्यात आले आहे. याचाच सोपा अर्थ असा आहे की, आता एकाचवेळी अभियांत्रिकी व संगीत हे दोन्ही विषय घेऊनही उच्च शिक्षण पूर्ण करता येईल, नवीन शैक्षणिक धोरणानुसार शालेय विद्यार्थ्यांमध्ये वैज्ञानिक दृष्टिकोन विकसित केला जाणार असून २१ व्या

शतकासाठी आवश्यक कौशल्य प्रदान करण्यास महत्त्व देण्यात आले आहे.

शालेय शिक्षणाची रचना नवीन सूत्र :-

या धोरणातील तरतुदीनुसार तीन ते चौदा वर्ष वयोगटाचे विद्यार्थी शिक्षण हक्क कायद्याच्या कक्षेत आले आहेत. यापूर्वी हा वयोगट ६ ते १४ वर्षे होता. शालेय शिक्षणाची रचना खालील प्रमाणे.

५ वर्षे मुलभूत (Fundamental) :-

- १) नर्सरी
- २) ज्युनिअर केजी
- ३) सिनिअर केजी
- ४) इयत्ता पहिली
- ५) इयत्ता दसुरी

३ वर्षे प्रारंभिक शाळा (Preparatory) :-

- ६) इयत्ता तिसरी
- ७) इयत्ता चौथी
- ८) इयत्ता पाचवी

३ वर्षे माध्यमिक शाळा (Middle) :-

- ९) इयत्ता सहावी
- १०) इयत्ता सातवी
- ११) इयत्ता आठवी

४ वर्षे माध्यमिक शाळा (Secondary)

- १२) इयत्ता नववी
- १३) इयत्ता दहावी
- १४) एफ.वाय.जे.सी.
- १५) एस.वाय.जे.सी.

कसे दिले जाणार शिक्षण :-

वरील शिक्षणाच्या नवीन सुत्रानुसार आपल्या लक्षात आलेच असेल आता अंगणवाडी ही प्राथमिक शिक्षणाला जोडली गेली आहे. वयोगट ३ ते ८ मधील शिक्षण हे मुलभूत शिक्षण समजले जाईल आणि त्यासाठी बालसुलभ शिक्षण आणि अभ्यासक्रम विकसित केला जाईल. अंगणवाडीच्या शाळा पूर्वप्राथमिकच्या शाळा प्राथमिक शाळेशी जोडण्यासाठी प्रयत्न केले जातील, ज्या ठिकाणी सध्या अस्तित्वात असलेल्या अंगणवाडी आणि पूर्वप्राथमिक शाळा नवीन अभ्यासक्रम राबविण्यात अपयशी ठरतील त्याठिकाणी सर्व सोयींनी युक्त नवीन स्वतंत्र्य पूर्व प्राथमिक शाळा उभारल्या जातील आणि शिक्षणाबरोबर ३ ते ६ वयोगटातील मुलांच्या बौद्धिक, मानसिक आणि शारीरिक विकासासाठी आवश्यक सुविधा निर्माण केल्या जातील. ३ ते ८ या वयोगटातील मुलासाठी उपक्रमाधारीत खेळांच्या माध्यमातून आणि लवचिकता असलेले शिक्षण दिले जाईल. पूर्व प्राथमिक शिक्षण पूर्ण होईपर्यंत मुलांमध्ये मुलभूत साक्षरता आणि संख्याज्ञान यावे यासाठी प्रयत्न करण्यात येतील.

भाषा, व्यावसायिक शिक्षण आणि मुलांचे मानसशास्त्र :-

इयत्ता सहावी नंतर तीन भाषा शिक्षणापद्धती सुरु केली जाईल. ज्यात स्थानिक भाषेला प्राधान्य दिले जाईल. ज्या प्रदेशात हिंदी बोलली जात नाही. त्याप्रदेशात हिंदी भाषा शिक्षणाला प्राधान्य दिले जाईल. 'आता पाचवी पर्यंतच्या विद्यार्थ्यांना केवळ मातृभाषा, स्थानिक भाषा आणि राष्ट्रीय भाषा शिकवली जाईल. उर्वरित विषय जरी तो इंग्रजी असला तरी एक विषय म्हणून शिकविला जाईल.' व्यावसायिक शिक्षण शालेय शिक्षणात समाविष्ट केले जाईल. शाळांमध्ये असलेल्या हुशार मुलांना अपेक्षित शिक्षण मिळावे म्हणून 'राष्ट्रीय शिक्षण कार्यक्रमा'

कोव्हीडमळे भारतीय शिक्षण व्यवस्थेवर झालेला परिणाम

शुभांगी हनुमानदास मंत्री

मानवाच्या मूलभूत गरजांपैकी शिक्षण ही एक मूलभूत गरज आहे. एकविसाव्या शतकात शिक्षणाशिवाय दुसरा पर्याय नाही. कोरोना विषाणूचा सर्वात जास्त परिणाम याच शिक्षण क्षेत्रावर झालेला पाहायला मिळतो. त्या अनुषंगाने राज्य शासनाकडून “शाळा बंद पण शिक्षण सुरू” ही मोहिम हाती घेण्यात आली. ज्या अंतर्गत विद्यार्थ्यांना ऑनलाईन शिक्षण देण्याचे धोरण आखण्यात आले.

भारतात उच्च शिक्षणात मेडीकल इंजिनीअरिंग कॉमर्स व मॅनेजमेंट यांसारख्या व्यावसायिक अभ्यासक्रमात माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर मोठ्या प्रमाणावर केला जातो. विद्यार्थी आर्थिकदृष्ट्या उच्च स्तरातील असल्यामुळे लॅपटॉप, इंटरनेट इ. खर्च त्यांना परवडतो. त्यामुळे प्रामुख्याने अभिजन वर्गाच्या छोट्या गटांचा अभ्यास ऑनलाईन चालू आहे. हाच अनुभव शालेय शिक्षणांतही आहे. ज्या उच्च, मध्यम वर्गीयांची मुले सर्व सोयींनी युक्त अशा पंचतांराकित शाळेत जात आहेत. त्यांचे ही ऑनलाईन शिक्षण चालू आहे.

समस्या आहे ती बहुसंख्य कष्टकरी गरीब वर्गातील मुलांची भटके - विमुक्त, आदिवासी, ग्रामीण भागातील सरकारी किंवा अनुदानित शाळेत जाणाऱ्या मुलामुलींची.

‘कोव्हीड-१९’ चा उच्च शिक्षणावर दूरगामी परिणाम झालेला दिसून येतो. अनेक शाखांच्या प्रवेश परिक्षेस उशीर झालेला आहे. प्रवेश परिक्षा न झाल्यास

किंवा त्यास विलंब झाल्यास विविध अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी लागणारी शैक्षणिक पात्रता आणि या संदर्भात शासकीय निर्णयांबद्दल विद्यार्थ्यांमध्ये संभ्रम निर्माण होण्याची शक्यता निर्माण झाली.

सकारात्मक बाजू पाहिल्यास मास्टर्स परदेशात जाणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या कमी झालेली दिसून येते. नवनवीन तंत्रज्ञान उदयास येईल आणि अशा प्रकारे या तंत्रज्ञानामधील अभ्यास क्रमाची मागणी लक्षणीयरीत्या वाढू शकेल. हे अभ्यासक्रम आपल्या संस्थेत चालविण्यासाठी ती सुसज्ज असणे ही भविष्यातील निकड गरज आहे. अशा कौशल्य आधारित अभ्यासक्रम चालविणारी संस्था आणि विद्यापीठे भविष्यातील या बदलास सामोरे जाण्यासाठी तसेच पालक विद्यार्थी व समाजाची मागणी पूर्ण करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात तयारी दर्शवित आहे.

कोरोनामुळे शिक्षण क्षेत्रात एक सकारात्मक तसेच नकारात्मक बदल घडून आलेले दिसत आहेत. आज कोरोना आला म्हणून आपण सगळे अशा प्रकारे विचार करायला लागलो. खर तर बदलत्या जगाची नस ओळखून आपण तयार व्हायला हवे. आज कोरोना हे एक आव्हान आहे. ते परतून लावताना भूलभूत गोष्टींकडे आपल्याला दुर्लक्ष करता येणार नाही. जगाचे भविष्य घडविणाऱ्या ‘शिक्षण’ हा अत्यंत महत्त्वाच्या गुंतवणुकीकडे केवळ गरजेनुसार मलमपट्टी या दृष्टिकोनातून पाहणे योग्य होणार नाही.

या धोरणामुळे शिक्षण सर्वसमावेशक, किफायतशीर, परवडण्याजोगे आणि न्याय्य होण्यास मदत होईल यावरही प्रधान यांनी भर दिला आहे. आत्तापर्यंत या क्षेत्रात कशी प्रगती झाली आहे ? हे धोरण खरेच प्रगतीपथावर आहे का ? येत्या काही दशकांमध्ये या धोरणासमोरील आव्हाने कोणती असणार आहेत ? याचा मागोवा या लेखात घेतला जाणार आहे.

हे धोरण जाहीर झाल्यापासून गेल्या १६ महिन्यांमध्ये कोरोना महामारीचा सामना करत या धोरणामधील काही महत्त्वाचे टप्पे पूर्ण करण्यात आले आहेत. सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे नव्या शैक्षणिक धोरणातील ध्येये आणि दृष्टीकोन याबाबत विविध भागधारकांमध्ये जागरूकता आणि हितसंबंध निर्माण करण्याच्या दृष्टीने सरकारने चांगली कामागिरी बजावली आहे.

पंतप्रधान आणि इतर प्रमुख अधिकाऱ्यांची उपस्थिती असलेल्या दहा दिवसीय शिक्षक पर्वात ही बाब प्रकर्षाने दिसून आली. याही पुढे जाऊन सरकारने मनुष्यबळ विकास मंत्रालयाचे नाव बदलून शिक्षण मंत्रालय असे केले आहे, ऊर्जा मंत्रालयात मोठे परिवर्तन घडून आणणाऱ्या धर्मेंद्र प्रधान यांना शिक्षण मंत्रालयात

आणल्यामुळे या मंत्रालयाला एक वेगळीच ऊर्जा प्राप्त झाली आहे.

“नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार शालेय अभ्यासक्रमात कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि आर्थिक बाबींचा समावेश करण्यात आला आहे. नव्या आर्थिक धोरणाध्ये मातृभाषा किंवा प्रदेशिक भाषेला अधिक प्राधान्य देण्यात आले आहे. काही राज्यांमध्ये प्रायोगिक तत्वावर हा उपक्रम सुरु करण्यात आला आहे. तसेच शिक्षण मंत्रालयाने बहुचर्चित अकॅडमी बँक ऑफ क्रेडिट हा उपक्रम आणला आहे.”

या उपक्रमाद्वारे उच्च शिक्षणातील अनेक पर्याय विद्यार्थ्यांसाठी खुले होऊ शकतील. याशिवाय इयत्ता ३री पर्यंत विद्यार्थ्यांचे वाचन, लेखन आणि संख्याशास्त्र शिकण्याची क्षमता सुधारण्यासाठी निपुण भारत मिशन, पहिलीला प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या तयारीसाठी तीन महिन्यांचा अभ्यासक्रम ‘विद्या प्रवेश’ शिक्षण अध्यायनासाठीचे ‘दिक्षा’ हे ॲप आणि माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांसाठी ‘निष्ठा’ हा शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम असे अनेक उपक्रम सरकारकडून आणण्यात आले आहेत.

भारतीय शिक्षण पध्दतीचा इतिहास

गोविंद तूकाराम भांड

एम.कॉम. द्वितीय

पूर्वी पासून शिक्षण हे जीवन जगण्यासाठी आवश्यक आहे हे आपल्याला कळलेच आहे. डॉ बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात की शिक्षण हे वाघीनीचे दुध आहे आणि तो जो पिईल तो घुरघुरल्या शिवाय राहत नाही. अश्या शब्दात शिक्षणाचे महत्त्व विशद केले आहे. त्यात आपल्या भारतीय शिक्षण पध्दतीचा विचार केला तर पूर्विच्या शिक्षण पध्दतीत आणि आताच्या शिक्षण पध्दतीत फार मोठा बदल आणि विकास आपल्याला पाहवयास मिळतो आहे.

पूर्वी म्हणजे देव देवतांच्या काळापासून ते मुघल भारतात येण्याच्या आधीचा काळ यात दिले जाणारे शिक्षण हे वेगळेच होते. त्यानंतर मुघलांपासून ते इंग्रज भारतात आले त्या आधीच्या काळात शिक्षणाचे स्वरूप आणखी वेगळे झाले आणी इंग्रज भारतात आले तेव्हा पासून चे शिक्षण ते आतापर्यंत चे शिक्षणात होत गेलेले बदल जरी मोठे असले तरी हा भारतीय शिक्षण पध्दतीचा महत्वाचा टप्पा आहे. अश्या प्रकारे भारतीय शिक्षणाचे स्वरूप हे तीन टप्प्यांत आपल्याला पाहवयास मिळते ते मी पुढे सांगतच आहे .

देव देवतांच्या काळापासून ते मुघल भारतात येण्याच्या आधीचा काळ या काळातले शिक्षण थोडे वेगळे पाहवयास मिळते म्हणजेच या काळातले शिक्षण हे गुरुकुलात जाऊन घेतले जायचे पूर्वी एखादे गुरुकुल म्हणजेच आश्रम असायचे. त्या आश्रमात काही ठराविक वर्षे जाऊन शिक्षण घेतले जायचे. जेव्हा ते त्या गुरुकुल पुर्ण पारंगत व्हायचे तेव्हा ते आपल्या घरी यायचे पण या काळात फक्त ब्राह्मण, क्षत्रीय, आणि राजकूमर

यांनाच शिक्षण घेण्याचा अधिकार होता. बाकी सर्व सामान्य जनतेला हा अधिकार नव्हता जो कोणी सामान्य गरीब हा शिक्षण घेईल त्याला सुळावर नेले जायचे किंवा त्याला पापी मानून वाळीत सोडले जायचे असे त्या काळात घडायचे. पण हे देव देवतांच्या किंवा इस सन पूर्व चा काळ त्या नंतरचा काळ यात पुन्हा बदल झालेला दिसतो. देवदेवतांचा किंवा रामायण माहाभारत या काळात प्रत्येक राज्यासाठी एक शिक्षक असायचा तो फक्त राजकुमार व क्षत्रीय यांनाच शिक्षण देत असे हे ठरवलेले किंवा त्या राज्यातील जे क्षत्रीय किंवा राजकुमार हे एखाद्या पुर्ण पारंगत असणार्या गुरुकडे दहा-बारा वर्षे राहुन शिक्षा पुर्ण करायचे व नंतर त्यांना गुरुदक्षिणा देउन आपल्या घरी परतायचे जो पर्यंत यांचे शिक्षण पुर्ण होत नाही तोपर्यंत यांना पुर्ण सक्षम मानले जायचे नाही. जेव्हा हे शिक्षण पुर्ण करायचे तेव्हाच या कुमारांकडे किंवा क्षत्रीयांकडे जे अधिकार असतील ते दिले जायचे. आपन जर रामायणाकडे पाहिल तर राम आणि त्यांचे बंधू हे गुरू वशिष्ठ यांच्याकडे शिक्षण घेण्यास गेले होते. हे आपल्या माहीत आहे पण त्या काळात सुद्धा कुठे हे वर्णन केलेले दिसत नाही कि सामान्य माणूस शिक्षण घेत होता. त्यानंतर माहाभारत काळातले उदाहरण देतो की ते म्हणजे ज्या वेळेस पांडव व कौरव हे गुरू द्रोणाचार्यांकडे शिक्षण घेत असतात तेव्हा सुत पुत्र करणं हा त्यांचा कडे शिक्षण घेण्यास जातो तर ते नाकार देतात कारण तो एक सुत असतो हे या उदाहरणावरून कळते की फक्त राजकुमार किंवा राज्यासाठी काम करणारे क्षत्रीय आणि ब्राह्मण

शिक्षण हे विशिष्ट ठिकाणी कींवा एखाद्या गुरूकडे जाऊन घेतले जायचे आता तसे न राहता प्रत्येक गावात शिक्षण देण्याची परंपरा सुरू झाली. म्हणजे आता गावातल्या मंदिरात किंवा एखाद्या वाड्यात लोक शिकण्यास जाऊ लागले. परंतु यावेळेस ही फक्त उच्च लोकांनाच शिक्षण घेण्याचा अधिकार होता दलीत व स्त्रीयांना शिक्षण दिले जात नव्हते पण माहात्मा फुले यांनी १८४८ मध्ये पुणे येथे भिडे यांच्या वाड्यात मुलींसाठी पहीली शाळा सुरू केली आणि पुर्वीची परंपराच येथे स्थीत झाली आणि तेंव्हा पासुन मुली, दलीत समाजास सुध्दा शिक्षण देण्याची सुरूवात झाली.

या आधीच्या काळात फक्त शिक्षण हे मर्यादित स्वरूपात होते यानंतर शिक्षण हे वेगळे झाले आता इंग्रजी, गणीत, विज्ञान या विषयांचे सुद्धा शिक्षण देण्यात येऊ लागले असे हे शिक्षणाचे स्वरूप बदलत गेले. जसा जसा स्वातंत्र्याचा काळ जवळ येत गेला तसे शिक्षणाचे महत्त्व आधीक तीव्र झाले. पण गावात किंवा खेड्यात आणखी ही शिक्षणा दिले जात नव्हते खेड्यांपर्यंत शिक्षणाचे महत्त्व जायला भारताला फार वर्ष खर्च करावे लागली. स्वातंत्र्यानंतर भारत सरकारने पहीले ते आठवीचे शिक्षण हे सक्तीचे केले नुसते सक्तीचेच नाही तर शिक्षण ही एक जीवन आवश्यक गरज आहे हे नमुद केले. म्हणून शिक्षण प्रत्येक नागरीकापर्यंत पोहचू लागले आणि आज शिक्षण हे घरा घरात प्रत्येकांपर्यंत पोहचले आहे

आणि जवळजवळ आठुयान्नव टक्के भारतीय कमीत कमी प्राथमिक शिक्षण पुर्ण झालेला दिसतो आहे.

स्वातंत्र्यानंतर शिक्षण पध्दतीत फार अमुल्याग्रह बदल झालेला दिसतो. पुर्वी पासुन शिक्षण पध्दतीत मुळ चार टप्पे पाहवयास आपल्याला भेटले आहेत. पहिला टप्पा प्राथमिक, दुसरा माध्यमीक, उच्च माध्यमिक आणि पदव्युत्तर असे मुळ चार टप्प्यांत भारतीय शिक्षण दिले जाते. प्राथमिक आणि माध्यमिक शिक्षणात तीन भाषा विषय एक गणीत, विज्ञान आणि इतिहास भुगोल नागरीशास्त्र हे विषय पाहवयास मीळतात आणि त्या दृष्टीकोनातून विद्यार्थी हा सफल आणि महत्त्वपुर्ण व सक्षम करण्याचा प्रयत्न भारत सरकारचा राहीला आहे, त्यासाठी सरकार विविध योजनांच्या माध्यमातून विद्यार्थी परीपुर्ण करण्याचा प्रयत्न करीत आहे. सरकार मुलगी शिकवण्यासाठी स्वाती अभय योजना जिजाऊ वस्तीगृह योजना अस्या विविध योजनांच्या माध्यमातून प्रयत्न करीत आहे अस्या प्रकारे भारतीय शिक्षण उत्कृष्ट आणि चांगल्या दर्जाचे करण्याचा प्रयत्न सरकार चा आहे. अश्या प्रकारे भारतीय शिक्षण पध्दतीचा इतीहास आहे. फक्त शिक्षणा बदलच्या माझ्याच दोन ओळी सांगतो , गोडव्यांच्या शब्दांनी माणूस गोड व्हावा, थेंबभर पाण्यानी भेगाळल्या जमीनीत ओलावा पुढटावा तसा थोड्याशा याही शिक्षणाने माणूस उंचाव्याच्या ज्ञानात आणि आयुष्याच्या सुंदरतेत जावा. ही ताकद शिक्षणात आहे.

आजचे भारतीय शिक्षण

प्रिती चांगुराम माने
बी.एस्सी. द्वितीय

भारतातील शिक्षणाचा विचार करताना वेदकाल, सूत्रकाल, इ.स. पू. सहाव्या शतकापासून तो इ.स. स. दहाव्या शतकापर्यंतचा काळ व त्यानंतरच्या मुसलमानी अमलाचा काळ यातील शिक्षण व पुढे पाश्चात्यांनी आपल्या देशात प्रवेश केल्यानंतर व त्याची राज्यव्यवस्था नीटनेटकी होईपर्यंत दिलेले शिक्षण, त्यानंतरचे इ.स. सु. १८०० ते १९४७ पर्यंतचे शिक्षण व स्वातंत्र्योत्तर काळातील शिक्षण अशा विविध कालखंडांच्या

विचार करावा लागतो.

प्राचीन शिक्षणपद्धती :- वेदांमध्ये त्या वेळच्या शिक्षणाबद्दलचे उल्लेख आहेत. अथर्ववेदामध्ये ब्रम्हाचर्येबद्दलचे वर्णन आहे, त्यामध्ये उपनयन संस्कार ब्रम्हाचर्य या संज्ञांचा खुलासा आहे. त्या काळात स्त्रियांनाही शिक्षण दिल्याचा पुरावा सापडतो प्राचीन काळी पुढील शिक्षणसंस्था होत्या : आचार्यकुल वा गुरुकुल कण्वाश्रमासारखे आश्रम किंवा तक्षशिलेसारखी

विद्यापीठे, पुष्कळदा शिक्षकाचे घर हीच शाळाही असे. त्या काळात ब्राम्हण, क्षत्रिय, वैश्य या सर्वांना शिक्षण मिळत असे. मात्र शुद्रांना वेदाचे, वैश्य या सर्वांना शिक्षण मिळत असे. मात्र शुद्रांना वेदाचे शिक्षण मिळत नसे. शुद्रांच्या उद्योगव्यवसायाचे शिक्षण त्यांच्या वाडवडिलांकडून किंवा तज्ञांकडून मिळत असे. स्त्रियांना पुरुषांच्या बरोबरीने शिक्षण मिळत असे. ज्ञान भांडार जसजसे वाढू लागले, तसतसे केवळ पाठांतराने ते जतन करणे अवघड वाटू लागले. लिहिण्याची कला उपलब्ध झाल्यानंतरसुद्धा ज्ञानाचा पसारा इतका वाढला, की ते एकत्र ठेवणे त्या काळात अवघड वाटू लागले. त्यातूनच सूत्रांचा जन्म झाला. सूत्रे म्हणजे थोडक्यात सांगितलेला मुद्दा. त्या काळात बालपणी म्हणजे वय वर्षे ५ चे सुमारास 'विद्यारंभ' समारंभाने मुलांचे शिक्षण सुरु होत असे. त्यावेळी अक्षर लिपी व अंक यांची ओळख करून देणारे शिक्षण दिले जात असे. विद्यारंभ समारंभानंतर उपनयन हा समारंभ होत असे.

उपनयन संस्कार वेदांच्या शिक्षणाचा अधिकार प्राप्त होण्याकरता मुलामुलींवर केला जात असे. वेदांगे सहा आहेत.

- १) शिक्षा म्हणजे पठण पद्धती.
- २) कल्प म्हणजे सूत्रगंध
- ३) व्याकरण.
- ४) निरुक्त म्हणजे शब्दव्युत्पत्तीशास्त्र.
- ५) छंद म्हणजे पद्यरचना व
- ६) ज्योतिषशास्त्र

वर्णविभागाप्रमाणे ब्राम्हणादी तिन्ही वर्णांना आयुर्वेद धनुर्वेद, गांधर्ववेद इ. दंडनिती अर्थात राजनीती यांचे शिक्षण दिले जात असे. ब्राम्हण, क्षत्रिय व वैश्य या तिन्ही वर्णांचा बालकावर उपनयन संस्कार होत असे. सामान्यतः उपनयनाचे वेळेस विद्यार्थ्यांचे वय ८ ते १२ वर्षे या दरम्यान असत. उपनयन संस्कार झालेल्यास द्विज (दोन जन्म झालेला) ही संज्ञा प्राप्त होत असे. जवळपास प्रत्येकाचे उपनयन होत असल्यामुळे शिक्षण हे अनिवार्य किंवा आवश्यक मानले जाते. ऋग्वेदी त्रयी, वार्ता, दंडनीती आणि आन्वीक्षिकी या चार प्रकारच्या विद्या सुत्रकाळात शिकवीत असत. त्रयी म्हणजे अर्थाजनाच्या विद्या. उदा. कृषी, पशुपालन, विविध शिल्पकला म्हणजे सांख्ययोग व चौसष्ट कला असेही विद्यांचे परिणाम केलेले आढळते शिक्षणाचा काल हा ब्रम्हचर्याश्रमाचा काल होय. ब्रम्हचारी म्हणजे विद्यार्थी, ब्रम्ह म्हणजे वेद, वेदाध्ययनासाठी करावयाचे व्रत म्हणजे ब्रम्हचर्य. हे व्रत घेतलेला ब्रम्हचारी होय. या व्रताचा विविध प्रकारचा कार्यक्रम सांगितलेला आहे.

भारतातील सध्याची शिक्षण पद्धती सहा भागात विभागलेली आहे. १) पूर्वप्राथमिक, २) प्राथमिक, ३) विद्यालयीन (सेकंडरी) ४) ज्युनियर कॉलेज (हायर सेकंडरी) ५) पदवी, ६) पदव्युत्तर (१), अभ्यासक्रम ठरवण्याकामी नॅशनल कॉन्सिल ऑफ एज्युकेशनल रिसर्ज (एन. सी. इ. आर. टी.) ही संस्था शालेय अभ्यासक्रमांसंबंधी कारभार पाहते.

- १) सेंट्रल बोर्ड ऑफ सेकंडरी एज्युकेशन (सी.बी.एस.ई.)

॥ आनंद ॥

राष्ट्रीय शिक्षा नीती
विशेषांक
२०२१-२२

हिंदी विभाग

छात्र संपादक

वैष्णवी रासवे (बी.ए. द्वितीय)

कौशल विकास और नव शैक्षणिक धोरण

रागिनी मुंजाभाऊ जाधव

बी. ए. प्रथम वर्ष

कौशल विकास नई शिक्षा नीति का फोकस बन गया है। शिक्षा नीति के नियोजन के लिए १९६४ - ६६ में कोठारी आयोग की मुख्य अनुशंसा पर अमल किया जाएगा। इसके अलावा बदलते समय और नई शिक्षा नीति में छात्रों और युवाओं की बढ़ती रोजगार जरूरतों को देखते हुए स्कूली शिक्षा में कौशल विकास को जोड़ना महत्वपूर्ण हो गया है।

छात्रों के शिक्षा के साथ - साथ उनके कौशल को विकसित करने और उनको रोजगार को देने के उद्देश्य से शैक्षणिक संस्थानों के माध्यम से छात्रउम्मीदवारों और औद्योगिक क्षेत्रों में सक्रिय समन्वय संभव होगा।

नई शिक्षा प्रणाली उद्योग के लिए आवश्यक बुनियादी ज्ञान, प्रौद्योगिक, संसाधनों आदि की रणनीतिका रूप से शामिल करेगी। यह परिवर्तन न केवल शैक्षणिक संदर्भ में बल्कि गुणात्मक संदर्भ में भी महत्वपूर्ण होगा। इसमें शैक्षणिक संस्थानों, भवनों, प्रयोगशालाओं, पुस्तकालयों का निर्माण, शिक्षकों, प्रोफेसरों का विशेष प्रशिक्षण छात्रों के विभिन्न प्रकार के मार्गदर्शन और ज्ञान, संस्था स्तर पर अप-टू-डेट और कम्प्युटरीदुत प्रणाली, वास्तविक के लिए व्यावसायिक और खेल कौशल शामिल होंगे।

राष्ट्रीय स्तर पर, संस्थागत रूप से, आज देश की अधिकांश जनसंख्या ६६ प्रतिशत, २५ वर्ष या उसमें अधिक आयु वर्ग में है। चूकि पंचविशी के छात्रों की यह युवा पीढ़ी स्नातक या स्नातकीवर अनुसंधान जैसी विशेष शिक्षा प्राप्त कर रही है, इसलिए उन्हें अपनी उन्नत शिक्षा के अलावा कौशल और व्यावहारिक प्रशिक्षण और मार्गदर्शन का लाभ मिलेगा। इससे ऐसे उम्मीदवारों के रोजगार को भी बढ़ावा मिलेगा।

‘कोविड-१९’ और नई शिक्षा नीति २०२०

की घटनाओं की भी एक विशेष व्यावहारिक संयोग के रूप में देखा जा सकता है। कोरोना काल का न केवल स्वास्थ्य पर बल्की व्यक्तिगत, पारिवारिक, पेशेवर, औद्योगिक और व्यवहारिक स्तर पर भी दूरगामी प्रभाव पडा है। अलग - अलग उम्र के लोगों के रोजगार, और पेशेवर स्तर पर हुए बडे और दूरगामी बदलाव और उन्हें जिन विभिन्न रूपसे किया जा सकता है। इस बीच नई शिक्षा नीति का क्रियान्वयन शुरु होने वाला है। यह अनिवार्य रूप से इस बदलती शैक्षणिक नीति अनुरूप शिक्षा के लिए प्रशिक्षण कौशल को जोड़ने के बाद व्यापार -रोजगार के मामले में अस्थिरता के बाद की अवधि में सकारात्मक परिणाम देगा।

विकलांग उम्मीदवारों के मामले में, उन्हें शिक्षा प्रदान करते समय या विभिन्न स्तर के शैक्षिक - कौशल विकास पाठ्यक्रमों में उनका नामांकन करते समय सरकार और नीति के रूप में किसी भी प्रकार का भेदभाव नहीं देखा जाएगा। यह मुदा शिक्षा क्षेत्र और शिक्षा और विकलांग के भविष्यकी दृष्टि से क्रांतीकारी होगा।

आवश्यकता के अनुसार पारंपारिक पद्धति को अलग रखा जाएगा। उन्नत तकनीक, विधियों, कौशल आदि पर आधारित इस नए दृष्टिकोण का लाभ निकट भविष्य में प्राप्त किया जा सकता है। नई शिक्षा नीति ने स्पष्ट रूप से पर्याप्त वित्तीय और नीतिगत समर्थन के साथ इसके समय पर कार्यान्वयन के लिए प्रदान किया है। इसलिए निकट भविष्य में कौशल विकास जोड़ने में सक्षम होंगे। इसके अलावा, उद्योग और व्यवसाय के बदलते कौशल को अब मुख्य रूप से नए प्रारूप में शामिल किया जाएगा। इसलिए इस नई शिक्षा नीति से छात्रों, शिक्षण संस्थानों और उद्योग प्रतिष्ठानों को फायदा होगा।

लिए एक जर्मन बच्चा अपनी मातृभाषा जर्मन में ही गणित सीखता है न कि अंग्रेजी में क्योंकि जर्मन उसकी मातृभाषा है। इसी प्रकार एक इटली में रहने वाला बच्चा भी गिनती इटैलियन भाषा में बोलता है। किन्तु भारतीय बच्चे अपनी लोकभाषा जिसमें हमें कम से कम गिनती तो आनी चाहिए उसे भुलते जा रहे हैं। इससे हमारी मस्तिष्क पर भी गलत असर पड़ता है और हमारी लोकभाषा में गणित करने की क्षमता कमजोर हो जाती है।

जब हम छोटे बच्चे थे तब पहली से चौथी कक्षा का गणित लोकभाषा में पढ़ाया जाता था। अब धीरे धीरे यह प्रथा लुप्त होती जा रही है। हमारे बच्चों को अपनी मातृभाषा और उसी में ही दार्शनिक भावों से ओतप्रोत लोकगीत का आदर करते हुए सीखने चाहिए। नही तो हम अवश्य ही कुछ महत्वपूर्ण खो देंगे।

मातृभाषा से बच्चों का परिचय घर और परिवेश से ही शुरू हो जाता है। इस भाषा में बातचीत करने और चीजों को समझने – समझाने की क्षमता के साथ बच्चे विद्यालय में दाखिल होते हैं। अगर उनकी क्षमता का इस्तेमाल पढ़ाई के माध्यम के मातृभाषा का चुनाव करके किया जाये तो इसके सकारात्मक परिणाम देखने को मिलता है। हम अपने भावों को लिखकर या बोलकर व्यक्त कर सकते हैं। हमारे मन में प्रायः ऐसे विचार भी उठते हैं जो बिना मातृभाषा के व्यक्त नहीं किये जा सकते हैं।

छात्र की शुद्धता और स्पष्ट अभिव्यक्ति, कार्यकुशलता, विचारों की स्व सच्चाई, क्रियाशीलता अदि तब तक नहीं आ सकते हैं जब तक मस्तिष्क का ठीक ढंग से विकास नहो। ज्ञान तथा मस्तिष्क का विकास मातृभाषा द्वारा ही सम्भव हो सकता है। मातृभाषा के बिना किसी भी बालक का वैयक्तिक, सामाजिक और सांस्कृतिक विकास कठिन है।

शिक्षा का आधार – अधिकांश शिक्षाशास्त्री इस बात से सहमत है कि बालक की शिक्षा का प्रारम्भ सदैव मातृभाषा के द्वारा प्रारम्भ की जानी चाहिए। प्रारम्भिक कक्षाओं में अन्य किसी भाषा का प्रयोग करना उचित नहीं माना जाता है। द्वितीय भाषा का प्रारम्भ कक्षा पाँच या छह से किया जा सकता है। कहने का तात्पर्य है कि किसी भी अन्य भाषा का पढ़ना – पढ़ाना तभी प्रारम्भ किया जाये जब छात्र अपनी मातृभाषा को भली – भाँति समझ लें। भारत के सभी शिक्षा – आयोगों और शिक्षा सामितीयों ने इस बात को स्वीकार किया है कि शिक्षा के उच्च स्तर तक मातृभाषा को ही शिक्षा और परिक्षा का माध्यम बनाना चाहिए।

प्राथमिक कक्षाओं में मातृभाषा को ही प्राथमिकता दी जानी चाहिए। मातृभाषा पाठ्यक्रमों में महत्वपूर्ण स्थान रखती है। इसके साथ ही मातृभाषा पाठ्यक्रमों के अन्य विषयों के अध्ययन अध्यापन का भी माध्यम है। मातृभाषा अन्य विषयों के ज्ञान का भी आधार है।

हमारी मातृभाषा हमारी पहचान है।

*“विद्यार्थी करे अपने सपने साकार,
नई शिक्षा नीति का यही है आधार ।”*

हमारा देश प्राचीनकाल से ही शिक्षा का केंद्र रहा है। भारत में शिक्षा का समृद्ध और दिलचस्प इतिहास रहा है। शिक्षा के माध्यम से ही हम अपने सभी सपनों को पूरा कर सकते हैं। शिक्षा ही एकमात्र ऐसा जरिया है जिससे जीवन को नयी दशा और दिशा मिलती है। वर्तमान में वही देश सबसे शक्तिशाली है जिसके पास ज्ञान की शक्ति है। अगर हमें यह ज्ञान की शक्ति हासिल करना है तो हमें वह शक्ति शिक्षा द्वारा ही हासिल होगी। शिक्षा यह एक ऐसी शक्ति है जो इंसान को दुनिया बदल देती है।

शिक्षा का महत्त्व :-

जैसा कि हम सभी जानते हैं कि शिक्षा हमारे जीवन के लिए बहुत महत्वपूर्ण है। प्राचीन काल से भारत समाज के पूर्ण विकास के लिए शिक्षा के महत्त्व के प्रति जागरूक रहा है। आजकल हर चीज के लिए

शिक्षा की मुलभूत आवश्यकता है। शिक्षा बचपन से प्रारंभ होती है और पूरे जीवन भर जारी रहती है।

व्यक्ति जितना अधिक शिक्षित होता है उतनी ही उसके जीवन में सफलता की संभावना बढ़ती है। इसके अतिरिक्त शिक्षित व्यक्ति को समाज में सम्मान जनक दृष्टि से देखा जाता है। अच्छी शिक्षा के साथ हम एक महान पदवी हासिल कर अपने भविष्य को उज्ज्वल कर सकते हैं।

*“ठीक होगी अंधशिक्षा की रोगी,
अब गुणवत्ता अपनी शिक्षा में होगी।”*

नई शैक्षणिक नीति विशेषताएं :-

नई शैक्षिक नीति २०२० के तहत, स्कूल और उच्च शिक्षा की संरचना को कट्टरपंथी परिवर्तन किया गया है। सरल अर्थ है कि शिक्षा पाठ्यक्रमों को विभिन्न विषयों के ढांचे से बाहर ले जाया गया है। जिसका अर्थ है कि इंजिनियरिंग और संगीत दोनों विषयों के साथ एक ही समय में उच्च शिक्षा को नई शैक्षणिक नीति

द्वारा पूरा किया जा सकता है और एक वैज्ञानिक दृष्टिकोण विकसित किया जाएगा।

शैक्षिक नीति का इतिहास :-

- १) हमारे देश में सबसे पहिले पंतप्रधान इंदिरा गांधी के कार्यकाल सन १९६८ में पहिली राष्ट्रीय नीति की घोषणा की।
- २) फिर राजीव गांधी जी के कार्यकाल के दौरान १९८६ में दुसरी राष्ट्रीय शैक्षणिक नीतिकी घोषणा की गई।
- ३) इसके बाद, १९९२ में 'आचार्य राममूर्ती' की अध्यक्षता में एक राष्ट्रीय शिक्षा नीति कार्य योजना बनाई गई थी। उस समिती ने दूसरी शैक्षणिक नीतिकी समीक्षा की।
- ४) अटल बिहारी वाजेपयी के कार्यकाल के दौरान, २००२ में ६वीं घटना में संशोधन किया गया था।
- ५) इसके बाद २००९ में शिक्षा अधिनियम का अधिकार अनुमोदित किया गया था। अधिनियम २०१३ से लागू किया गया था।

नयी राष्ट्रीय शिक्षा नीति :-

नयी राष्ट्रीय शिक्षा नीति प्राथमिक शिक्षा पर विशेष जोर देती है क्योंकि प्राथमिक शिक्षा एक ऐसा आधार है जिस पर देश तथा प्रत्येक नागरिक का विकास निर्भर करता है। शिक्षा नीति से तात्पर्य शिक्षा में कतिपय

सुधारों से होता है। भावी पीढी इस शिक्षा से सीधे रूप में जुडने के लिये तैयार की जाती है। महात्मा गांधी जी ने भी "बुनियादी शिक्षा" पर विशष जोर दिया था।

सन् १९५३ - ५४ ई. में भारत सरकार ने शिक्षा पद्धति पर गंभीरतापूर्वक विचार करते विशष प्रकार के आयोग का गठन किया था। इसके अनुसार बेसिक शिक्षा चौथी कक्षा से पाँचवी कक्षा तक बढा दी गयी थी। तद् उपरान्त सन् १९६४, सन १९६६ व सन् १९६८ और सन् १९७५ में शिक्षा संबंधी आयोग गठित हुये।

सन् १९८६ की शिक्षा नीति में १० + २ + ३ की शिक्षा पद्धति पर जोर दिया गया। लेकिन वर्तमान मे नई राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२० में शिक्षा नीति में सुधार किया गया।

निष्कर्ष :-

परिवार समुदाय और देश को बडे स्तर पर ले जाने के लिए मानव समाज के हर स्तर पर शिक्षा की अहम भूमिका होती है। शिक्षा के माध्यम से हम सब मिलकर अपने देश को भ्रष्टाचार से मुक्त करा सकते है।

“शिक्षा से ज्ञान का दीप जलाएगे,
भारत के भविष्य को उज्ज्वल बनाएगे।”

नई शिक्षा नीति २०२०

वैष्णवी रामप्रसाद रासवे

बी.ए. द्वितीय वर्ष

मानव संसाधन विकास ने नई शिक्षा नीति २०२० कि घोषणा और साथ ही मानव संसाधन प्रबंधन मंत्रालय (MHRD) का नाम बदलकर शिक्षा मंत्रालय कर दिया। नई शिक्षा नीतीके अनुसार अब HRD मंत्रालय को शिक्षा मंत्रालय कहा जाएगा। यह नीति देश मे स्कुल और उच्च शिक्षा में परिवर्तनकारी सुधारों का मार्ग प्रशस्त करेगी। नई नीति का उद्देश्य २०३० तक स्कुली शिक्षा में १०० टक्के GER के साथ सार्वभौमिकरण पूर्व - विद्यालयसे माध्यमिक स्तर तक शिक्षा के का लक्ष्य है! NEP 2020 स्कुली बच्चों में से २ करोड को मुख्य धारा वापस लाएगा। १२ साल की स्कुली शिक्षा और ३ साल की आंगनवाडी / प्री - स्कुलिंग के साथ एक नया 5 + 3 + 3 + 4 स्कुली पाठ्यक्रम शुरु किया गया है।

केंद्रीय मंत्रीमंडल द्वारा मंजुर की गई नई शिक्षा नीति २०२० (NEP 2020) मे कई नए बदलाव किए गए है, जिनमें शिर्ष विदेशी विश्वविद्यालयों को भारत के कैपस स्थापित करने कि अनुमति देना. छात्रों को व्यवसायिक शिक्षा प्राप्त करना और संस्थानो कि दिशा में एक कदम शामिल है। इस नीति का लक्ष्य “भारत को वैश्विक ज्ञान महाशक्ती” बनाना है। २०४० तक सभी उच्च शिक्षा संस्थान (HEI) का उद्देश्य बहु विषयक संस्थान बनना होंगा।

उच्च शिक्षा में ये बदलाव

- उच्च शिक्षा में मल्टिपल एंट्री और एग्जिट का विकल्प.

- पाच साल का कोर्स वाले एमफिल मे छुट.
- कॉलेज के एन्ट्रीएशन के आधार पर ऑटोनॉमी
- मेंट्रिंग के लिए राष्ट्रीय मिशन
- हायर एजुकेशन के लिए एक ही रेग्युलेटर.
- लीगल एवं मेडिकल एज्युकेशन शामिल नही.
- सरकारी और प्राईवेट शिक्षा मानक समान.
- नेशनल रिसर्च फाउंडेशन की होगी स्थापना.
- शिक्षा मे तकनीकी को बढ़ावा.
- दिव्यांगजनो के लिए शिक्षा में बदलाव.
- ८ क्षेत्रीय भाषाओ मे ई - कोर्सेस शुरु.

स्कुली शिक्षा मे ये बदलाव.

- ३ से ६ साल के बच्चो के लिए अर्ली चाइल्डहुड केयर एवं एजुकेशन.
- ९ वी से १२वी कक्षा पढाई की रुपरेखा 5 + 3 + 3 + 4 के आधार पर.
- बच्चों के लिए नए कौशल: कोचिंग कोर्स शुरु.
- एक्स्ट्रा कैरिकुलर एक्टिविटीज - मैन कैरिकुलम मे शामिल.
- वोकेशनल पर जोर : कक्षा ६से शुरु होंगी पढाई.
- नई नेशनल क्युरिकुलम फ्रेमवर्क तैयार : बोर्ड एगजाम दो भाग मे.
- रिपोर्ट कार्ड में लाइफ स्किल्स शामिल.
- साल २०२० तक हर बच्चे के लिए शिक्षा सुनिश्चित.

मातृभाषा और उच्च शिक्षा पद्धति

शितल भागवत कदम

बी.एस्सी. प्रथम वर्ष

बच्चों के सीखने के लिए सर्वाधिक सरल भाषा वही है जो वे घर में बोली जाने वाली भाषा सुनते हैं। यही उनकी मातृभाषा है। भारत में हिन्दी, बंगला, मराठी, गुजराती, तमिल, तेलुगु, कन्नड अदि सभी भारतीय भाषाएँ मातृभाषाएँ ही हैं। हिन्दी के संदर्भ में यह स्पष्ट करना असमीचीन न होगा कि मातृभाषा के रूप में हिन्दी भाषा का विकास मूल रूप से बोली – भाषी समूहों से हुआ है। खड़ीबोली, ब्रज, अवधी, भोजपुरी, मैथिली, मारवाड़ी, छत्तीसगढ़ी आदि बोलियों के प्रयोक्ता अपने बोली – क्षेत्र के बाहर के बृहत्तर समाज से जुड़ने तथा अपनी सामाजिक अस्मिता स्थापित करने के लिए हिन्दी को मातृभाषा के रूप में स्वीकार करते हैं और सीखते हैं जबकि इसकी बोलियाँ वास्तविक मातृभाषा ही हैं। यह स्थिति हर भाषा की बोलियों पर लागू होती है। इसलिए भारत बहुभाषी देश है और इसकी सभी भाषाओं और उनकी बोलियों को मातृभाषा की संज्ञा दी जा सकती है।

भाषा शिक्षण का क्षेत्र अनुप्रयोगिक है। इसमें विभिन्न विषयों के शिक्षण के लिए जिस भाषा का प्रयोग होता है वह शिक्षा का माध्यम कहलाती है। शिक्षा का माध्यम अपनी मातृभाषा भी हो सकती है और दूसरी भाषा भी, इसलिए भाषा किसी-न-किसी उद्देश्य या प्रयोजन के संदर्भ में सीखी अथवा सिखाई जाती है, लेकिन मातृभाषा को शिक्षा का माध्यम बनाने का मुख्य उद्देश्य अपने समाज और देश में संप्रेषण प्रक्रिया को सुदृढ, व्यापक और सशक्त बनाना होता है। वस्तुतः मातृभाषा एक सामाजिक यथार्थ है जो व्यक्ति को अपने भाषायी समाज के अनेक सामाजिक संदर्भों से जोड़ती

है और उसकी सामाजिक अस्मिता का निर्धारण करती है। इसी के आधार पर व्यक्ति अपने समाज और संस्कृति के साथ जुड़ा रहता है, क्योंकि वह उसकी संस्कृति और संस्कारों की संवाहक होती है। यह पालने की भाषा होती है जिससे व्यक्ति का समाजीकरण होता है। इससे प्रयोक्ता की सामाजिक एवं सांस्कृतिक पहचान और बौद्धिक विकास के साथ – साथ उसकी संवेदनाओं और अनुभूतियों की सहज और स्वाभाविक अभिव्यक्ति भी होती है और बच्चा अपनी भाषा में धारा – प्रवाह बोलने में समर्थ और सक्षम होता है।

शिक्षा के क्षेत्र में मातृभाषा स्वयं साध्य की भूमिका निभाती है और अन्य विषयों के शिक्षण के लिए साधन अर्थात् माध्यम के रूप में सिखाई जाती है। साध्य के रूप में मातृभाषा को स्वतंत्र विषय के रूप में सिखाई जाती है। साध्य के रूप में मातृभाषा को स्वतंत्र विषय के रूप में पढ़ाया जाता है। इसमें भाषा के साहित्य और भाषायी विशिष्टताओं का ज्ञान कराया जाता है। शिक्षार्थी बचपन में अपनी मातृभाषा पढ़ने और लिखने के कौशल भी सिखाए जाते हैं। इसलिए वह साक्षर हो कर अपने रोजमर्रा के कार्य सुचारु रूप से करने में सक्षम और समर्थ हो जाता है। साधन से अभिप्राय है कि मातृभाषा विज्ञान, चिकित्सा, प्रौद्योगिकी, अर्थशास्त्र, समाजशास्त्र, इतिहास, भूगोल, भाषाविज्ञान आदि विषयों के शिक्षण के माध्यम के रूप में अपनी विशिष्ट भूमिका निभाती है। शिक्षार्थी विभिन्न विषयों का ज्ञान स्वाभाविक रूप से और सरलता एवं सहजता से प्राप्त करता है। इस प्रकार मातृभाषा में शिक्षा प्राप्त करने से शिक्षार्थी में बोलने, समझने, पढ़ने और लिखने के चारों कौशलों

महामारी का शिक्षा पर प्रभाव

भारती अशोक बारटवके

बी.ए. द्वितीय वर्ष

वक्त सालो तक इंतजार नही करता. कोविड-१९ महामारी के कारण बच्चो के शिक्षा के अधिकार में असमानता में वृद्धी में यह साक्ष्य प्रस्तुत किया गया है कि कोविड के कारण स्कूलो के बंद होने से कैसे बच्चे असमान रूप से प्रभावित हुए क्योंकि महामारी के दौरान तमाम बच्चों के पास सीखने के लिए जरूरी अवसर, साधन या पहुंच नहीं थी. ह्युमन राइट्स वॉच ने पाया कि महामारी के दौरान ऑनलाइन शिक्षा पर अत्याधिक निर्भरता ने शिक्षा संबंधी सहायता के मौजूदा असमान वितरण को बढ़ावा दिया है. उनके सरकारों के पास ऑनलाइन शिक्षा शुरू करने के लिए ऐसी नितियां, संसाधन या बुनियादी ढांचा नहीं थे जिससे कि सभी बच्चे समान रूप से शिक्षा हासिल कर सके.

‘महामारी के दौरान लाखों बच्चे शिक्षा से वंचित होने के कारण, अब समय आ गया है कि बेहतर और अधिक न्यायपूर्ण एवं मजबूत शिक्षा प्रणाली का पुनर्निर्माण कर शिक्षा के अधिकार को सृष्ट किया जाए इसका उद्देश्य सिर्फ महामारी से पहले कि स्थिति

बहाल करना नहीं, बल्की व्यवस्था की उन खामियों के दरवाजे सभी बच्चों के लिए खुले नहीं है।

लाखो छात्रों के लिए स्कूलों का बंद होना उनकी शिक्षा मे अस्थायी व्यवधान भर नहीं, बल्कि अचानक से इसका अंत होगा। बच्चों ने काम करना शुरू कर दिया है, शादी कर ली है। माता – पिता बन गए है, शिक्षा से उनका मोहभंग हो गया है। यह मान लिया है वे फिर पढाई शुरू नही कर पाएंगे या उम्र हो जाने के कारण अपने देश के कानुनों के तहत सुनिश्चित मुक्त या अनिवार्य शिक्षा से वंचित हो जाएगे यहाँ तक कि जो छात्र अपनी कक्षाओं मे लौट आए है या लौट आएंगे साक्ष्य बताते है कि आने वाले कई वर्षों तक वे महामारी के दौरान पढाई मे हुए नुकसान के प्रभावो को महसूस करते रहेंगे।

बहुत से बच्चों की पढाई मे क्षती पहले से मौजूद समस्याओं के कारण हुई है। संयुक्त राष्ट्र के आंकडों के मुताबिक, कोविड-१९ के प्रसार से पहले ही पांच मे से एकबच्चा स्कूल से बाहर था। कोविड के

कारण स्कूलों के बंद होने से खास तौर पर महामारी के पूर्व शिक्षा भेदभाव और बहिष्करण का सामना करने वाले समुहों के छात्रों को नुकसान पहुँचा है। इन छात्रों में शामिल हैं: गरीबी में रहने वाले या उसकी दहलीज पर खड़े बच्चे; विकलांग बच्चे; किसी देश के नृजातीय और अल्पसंख्याक समुहों के बच्चे, लैंगिक असमानता वाले देशों की लड़कियाँ, लेस्बियन, गे, बायसेक्चुअल और ट्रांसजेंडर बच्चों, ग्रामिण क्षेत्रों या सशस्त्र संघर्ष से प्रभावित क्षेत्रों के बच्चे, और विस्थापित, शरणार्थी, प्रवासी तथा शरण मांगने वाले बच्चे।

मार्टिनेज ने कहा, “सरकारों के पास वर्षों से ऐसे ठोस साक्ष्य थे जो उन्हें दिखा रहे थे कि स्कूल बंद होने के दौरान बच्चों के किन समुहों के शैक्षिक रूप से प्रभावित होने की सबसे अधिक आशंका है, फिर भी इन बच्चों ने अपनी पढ़ाई जारी रखने में कुछ बड़ी बाधाओं का सामना किया महज स्कूलों को दुबारा खोलने से नुकसान की भरपाई नहीं होगी, और नहीं यह सुनिश्चित होगा कि सभी बच्चों स्कूल लौट आएंगे।”

महामारी के दौरान में स्कूल सभी छात्रों को समान रूप से दुरुस्थ शिक्षा देने के लिए पूरी तरह से तैयार

नहीं थे। इसका कारण सरकारों की अपनी शिक्षा प्रणाली में भेदभाव और असमानताओं को दूर करने, या घरों में सस्ती, सुचारु बिजली जैसी बुनियादी सरकारी सेवाएँ सुनिश्चित करने या सस्ती इंटरनेट सुविधा उपलब्ध कराने में उनके नाकामयाबी हैं। सभी सरकारों और उनकी मदद कर रहे दाताओं और आंतरराष्ट्रीय पक्षों को समावेशी सार्वजनिक शिक्षा प्रणाली के मजबूत करने के लिए दृढ़प्रतिज्ञ होना चाहिए। मजबूत प्रणाली के निर्माण के लिए जरूरी है कि पर्याप्त निवेश और संसाधनों का समान वितरण किया जाए, साथ ही भेदभावपूर्ण नीतियों और कार्यप्रणालियों को तुरंत घटाया जाए, लाखों छात्रों के लिए शिक्षा के अधिकार को लागू करने हेतु योजनाएं बनाई जाएं और सभी छात्रों को सस्ती, भरोसेमंद और सुलभ इंटरनेट सेवा उपलब्ध की जाएं।

■ कोविड के कारण स्कूलों के बंद होने से बच्चे समान रूप से प्रभावित हुए क्योंकि महामारी के दौरान सभी बच्चों के पास सीखने के लिए जरूरी अवसर साधन या पहुंच नहीं थी।

भारतीय शिक्षा का इतिहास एवं विकास

श्वेता नंदकुमार शिंदे

बी.ए.द्वितीय वर्ष

जैसा कि हम जानते हैं भारतीय शिक्षा का इतिहास एवं विकास अत्यन्त उतार-चढ़ाव से भरा हुआ है। भारतीय समाज में शिक्षा को सदैव ही अत्यन्त महत्वपूर्ण स्थान दिया गया है। समय - समय पर शिक्षा के क्षेत्र में नवीन एवं सार्थक प्रयास किये जाते रहे हैं।

१) वैदिक कालीन शिक्षा :-

प्राचीन भारतीय शिक्षा का उदय वेदों से माना जाता है। वेद विश्व साहित्य के प्राचिनतम तथा दुर्लभतम ग्रन्थ स्वीकार किये जाते हैं। वेद का अर्थ है ज्ञान से होता है। वेद चार हैं, ऋग्वेद, सामवेद, यजुर्वेद तथा अथर्ववेद।

शिक्षा के उद्देश्य :

वैदिक काल में शिक्षा के मुख्य उद्देश्य संस्कारों का विकास करना, आत्मा की पवित्रता का विकास करना, व्यक्तित्व का विकास करना, संस्कृति का संरक्षण व प्रसार करना तथा जीविकोपार्जन के लिए तैयार करना था।

२) बौद्धकालीन शिक्षा :

बौद्धकालीन शिक्षा का उदय बौद्ध धर्म के प्रचार व प्रसार के लिए हुआ था। बौद्ध धर्म वास्तव में विशाल हिंदु धर्म का ही एक परिवर्तित रूप था।

शिक्षा के उद्देश्य :

बौद्ध कालीन शिक्षा के प्रमुख उद्देश्य नैतिक चरित्र का विकास करना, बौद्ध धर्म का प्रचार व प्रसार करना, व्यक्तित्व का विकास करना तथा जीवन के लिए तैयार करना था।

३) मुस्लिम कालीन शिक्षा -

मुस्लिम काल कि शिक्षा मुस्लिम शासकों की देन थी। भारतवर्ष पर मुसलमानों का शासन प्रस्थापित हो जाने पर मुसलमानों ने इस्लाम धर्म व संस्कृति के प्रचार - प्रसार में शिक्षा का सहारा लिया।

शिक्षा के उद्देश्य :

मुस्लिम काल की शिक्षा के प्रमुख उद्देश्य १) इस्लाम धर्म का प्रचार करना, २) मुस्लिम संस्कृति का प्रसार करना ३) मुसलमानों के ज्ञान का प्रसार करना ४) मुस्लिम शासन को सृष्ट करना ५) सांसारिक उन्नति करना था।

४) ब्रिटिश कालीन शिक्षा (१७०० ई से १९४७ ई. तक)

ब्रिटिश कालीन शिक्षा का आरम्भ ईसाई मिशनरियों के द्वारा किये गए धर्म प्रचार के प्रयासों के फल स्वरूप हुआ था सन १७५७ में बंगाल विजय के उपरान्त धीरे धीरे सम्पूर्ण भारत वर्ष पर ईस्ट इंडिया कम्पनी ने अपने व्यापारिक व राजनैतिक उद्देश्यों के लिए शिक्षा प्रसार निम्नलिखित कदम उठाए गए।

१) चार्ल्स ग्राण्ट के शैक्षिक प्रयास.

२) सन १८१३ का आज्ञापत्र

३) प्राच्य - प्राश्नात्य विवाद

४) मैकाले का विवरण पत्र १८३५.

५) बुबुड का घोषणापत्र - १८५४.

६) भारतीय शिक्षा आयोग - १८८२ (हण्टर कमीशन)

७) भारतीय विश्वविद्यालय आयोग - १९०२ (रैले कमीशन)

८) गोखले विधेयक - १९११

MANAVTA

**A Special Issue on
National Education Policy**

2 0 2 1 - 2 2

ENGLISH SECTION

Student Editor

Vishakha Joshi (B.A. T.Y.)

Content

- **Indian Education System : Its History** / Vidhi Balaprasadji Mundada, (B.A.F.Y.)
- **New Education Policy and Skill Development** / Utkarsha Bhise, (B.Sc. S.Y.)
- **New Education Policy and Rural India** / Vaishnavi Paul, (B.Sc.S.Y.)
- **The New National Education Policy: An Overview** / Nikita Pawar, (B.Sc. S.Y.)
- **NEP and Digitalization** / Malti Kekan, (B.A.SY)
- **Indian Education System : History and Feature** / VishakhaVasantrao Joshi, (B.A.T.Y.)
- **National Education Policy: Present and Future** / Vaishnavi Nakhate, (B.Sc.S.Y.)
- **NEP and Mother Tounge** / Rutuja Joshi, (B.Sc.TY)

Indian Education System : Its History

Vidhi Balaprasadji Mundada
(B.A.F.Y.)

Education and hard work are such golden keys Which easily open the doors of closed gates

The strength and development of any country depends to a great extent on the system of education of that country. Because education is the most powerful weapon of this world.

Indian education is one of the largest and complex education systems in the world along with China. India is committed to provide basic education to its citizens, the framework of which is defined in the National policy of education. Elementary education is now compulsory in India.

The history of Indian education system comes from the times of *Ramayana* and *Mahabharata*. The historic, Indian education system is also called the 'Gurukula' - system.

The Gurus and the shishyas lived together under one roof in Gurukula until the completion of their education. This early system of education in India continued for many years until the modern education system came into the picture in the nineteenth century.

In the early 19th century during the British period, the modern education system was implemented in our country. The basic strength of this modernized education system was the examinations and a well defined curriculum which gave importance to subjects like Science and Mathematics and subjects like Philosophy Metaphysics were given a back seat. The bricks and mortar classrooms replaced the open classrooms in the 'Gurukulas'.

Over a period of time, it has been observed that there are many loopholes in the system of education in India. Instead of understanding the concepts, students started cramming and memorizing the lessons, Knowledge was given a backseat and scoring in high rankings got high importance. The modern parents have made their mindsets accordingly and their goal is to ensure that their children score good marks instead of acquiring knowledge right from the primary level.

According to the right to Education Act 2009, schooling is free and compulsory for all children in the age group of 6 to 14 years.

Private schools and colleges have been rapidly increasing in the country but the results produced by them is beyond satisfactory. It has also been observed that the quality of teacher deteriorated with the passing of time.

To improve the education system first and most importantly we should improve the grading system. Rote learning should be discouraged completely. There should be more focus on comprehensive evaluation instead of scoring only good marks. At the same time, the curriculum should be reframed according to the present needs of education of India.

An educated individual is an individual who should be able to contribute towards the better economic and social development of the society as well as the country. Education is not a tool to earn livelihood but it is a way to liberate the mind and soul of an Individual.

New Education Policy and Skill Development

Utkarsha Bhise
(B.Sc. S.Y.)

The New education Policy has been sanctioned by our government in July 2020. The New educational Policy has its objective of making the learning process more efficient by enhancing students' thinking and skill. This new education policy anticipates several changes at the school level of education as well higher education. The earlier system of education was basically focused on learning and giving results. The students were judged by the marks they obtained in various exams they appeared. This was a unidirectional approach to development. But the new education policy focuses on the relevance of a multi-disciplinary approach. It aims at all-round development of the student as New Education Policy visualizes the formation of a new curriculum and structure of education which will help the students at their different stages of learning. The change has to be done in existing education as it should reach up to all, ranging from urban to rural areas.

One of the objectives set in the formation of New Educational Policy is to develop skills. There is least possibility of overall development of a student without skills. At least one skill should be mastered by the student during the course of his/her education. Here the main or pivotal motive

is making child learn along with becoming a skilled one, in whatever field the child is interested. In this way, the learner is able to figure out his/her aim and also capabilities. The same is applicable in higher education to the new education policy also lays emphasis on the reformation of teacher's education and training processes. The present education system is a result of changes made in the existing educational policy of 1986. It has been implemented to foster the learner and the nation's development. The new education policy focuses on the child's overall development.

The policy is destined to achieve its objective by 2030. The main emphasis is to skill the youth in such a way that they should get employment. Under new educational system skill development takes place for employment. The skill is backbone for government initiative like digital India, make in India. There is least possibility of developing a student as per the requirements of today's market if skill based education is not given at earlier and later stage of education. The government seems quite keen in introducing skill based education through NEP. Certainly, it will help in hiking skilled population of youth in the country.

New Education Policy and Rural India

Vaishnavi Paul
(B.Sc.S.Y.)

The National Education Policy, 2020 was approved by the Government of India on July 29, 2020, and the Ministry of Human Resource Development was also renamed as Ministry of Education. This new education policy will replace the 34-year-old National Education Policy 1986. In June 2017, a committee was formed under the chairmanship of former ISRO chief Dr. K. KasturiRangan to formulate a new education policy. The New Education Policy 2020 proposes some changes, including the opening of Indian higher education in foreign universities, the introduction of a four-year multidisciplinary undergraduate program with several exit options. The objective of the New Education Policy 2020 is to make India a global knowledge superpower. The draft of the National Education Policy was presented by this committee in May 2019. The New Education Policy has been brought in keeping with the shortcomings of the previous education policy and the current and future needs, which can lead to large-scale transformative reforms in both the school and higher education sectors. The new education policy 2020 is the first education policy of the 21st century & replaces the thirty - four years old. National Policy on Education 1986. Built on the foundational pillars of Access, equity, quality, affordability and accountability, this policy is aligned to the 2030 agenda for sustainable development and aims to transform India into a vibrant knowledge society global knowledge superpower by making both school and college education more holistic, flexible multidisciplinary, suiting to 21 St century needs and aimed at bringing out the unique capabilities of each student.

National Education Policy 2020 Introduction Education is fundamental for achieving full human potential, developing an equitable and just society, and promoting national development. The policy seeks to standardise the school curriculum for Indian

languages across the country. It aims to achieve ‘universal foundational literacy and numeracy’ in primary schools by 2025. For this, the Ministry of Human Resource Development shall set up a National Mission on Foundational Literacy and Numeracy. 2020. The New National Education Policy 2020 aims at the universalization of education from pre-school to secondary level with a 100% Gross Enrolment Ratio (GER) in schooling by 2030.

Rural education in India is a continuous, evolving, and dynamic process. Though a small step in the right direction, the government erroneously assumes that investing resources in infrastructure (however small) would result in realization of functionality as well. In this sense, the situation of education in rural India is leading to a “capability trap.” Mere allocation of resources without their efficient use has led, or is leading to, a situation where the environment to derive the intended benefits of education is missing. Simple statistics look good on paper but do not lead to achieving the goals of inclusive development. The evolutionary process that leads to capability requires a coordinated effort between the polity, state, and administration; and the role of the non-profit sector is also important here.

Education policy also follows a path of isomorphic mimicry and fails to realize that mimicking models that have worked elsewhere may not have the intended results back home.

Rural education in India has placed emphasis on enrolments, reducing dropout rates in school, and adequacy of physical infrastructure and tends to ignore the other.

Rural India is in a learning crisis as its education system is failing to produce children ready for challenges of the twenty-first century. A radical change is the order of the day—one that synergizes the education systems design and keeps away external pressures that rely on mere enrollment statistics.

Nikita Pawar
(B.Sc. S.Y.)

The New National Education Policy was approved on 29th July 2020 by the Union cabinet of India. After the old national education policy which was launched in 1986, this is the first education policy of 21st century that has replaced 34 years old education policy. The National Education Policy (NEP) is based on four pillars which are Access, Equity, Quality, and Accountability. This policy brings a big positive change in the education of India. It is a framework for elementary education till higher education which includes vocational training in both urban and rural areas. Now the students can choose the language according to their interests. NEP aims to provide students with access to a world-class education.

The new National Education Policy in India 2020 introduced a 5+3+3+4 education structure. The 5+3+3+4 education structure is a major change from the previous education system in India, which was a 10+2 system. In the new system, students will spend more time in school overall, but the number of years spent in each stage of education will be reduced.

The detail overview of new education structure is follow:-

Stage 1- Foundational stage (5 years) :

The foundation stage will comprise the first 5 years of a child's schooling. In the first 3 years of

education, children will be taught in Anganwadi, Balvatika Or community- based nurseries.

The 2 years of schooling include multilevel, play activities based learning, during which they will develop the basic skills and knowledge required for learning.

Stage 2 - Preparatory Stage (3 years) :

The preparatory stage will be from age 8 to 11 and focus on foundational learning, including developing basic literacy and numeracy skills among students. This stage will help students to develop their understanding of concept in various subjects.

Stage 3 - Middle Stage (3 years) :

The middle stage will be from age 11 to 14 years. During the middle stage it is expected to develop core academic skills such as reading, writing. They will also be expected to develop life skills such as teamwork, problem-solving, and critical thinking.

Stage 4 - Secondary Stage (4 years) :

The secondary stage will be from age 14 to 18. During this stage students will be expected to complete a core curriculum consisting of English, Mathematics, Science, and vocational subjects.

The New National Education Policy is the set of guidelines and Recommendations issued by the Government of India to reform and improve the country's education system.

NEP and Digitalization

Malti Kekan
(B.A.S.Y.)

The NEP weaves the digital thread across the very fabric of the education system giving 'digital' the attention it needs. Technology adoption resonates across all facets of education in the new policy be it for online learning, e-program delivery, teacher training or e-assessments. At the same time, there is conscious effort not to overdo the digital agenda and the policy does talk about the challenges of managing screen-time and the effects of the digital medium on the social and psycho-motor dimensions of learning. With school education being organised in the new pedagogical and curricular structure of foundational, preparational, middle and secondary phases, there will be a need to rethink and recalibrate the e-content development strategy. While the formative years may focus on

storytelling, animation and gamification, 3-D visualisation and AR-VR, interactive case studies may be introduced in advanced phases to inculcate multidisciplinary experiential learning. A more modular approach for e-content development will further reduce the efforts required for periodic upgrading.

The NEP seeks to transform learners into 'truly global citizens', new content needs to be developed keeping in mind the larger learning goals around environmental awareness, resource conservation and other global concerns. The policy appropriately lists down some of the critical challenges that lie ahead in implementation, including affordability and access to the internet and devices, teacher readiness for using blended learning tools and the massive task of continuous and effective online examinations.

NEP and Mother Tongue

Rutuja Joshi
B.Sc.TY

The mothertongue is language of knowledge in the true sence. That language is hear from the time the baby is in it's mother's womb. The knowl- edge language is not only mother tounge educa- tion enhances the mental development of children because the child is part of that environment. So they understand it quickly. They feel the similar- ities or differences, they think about it & then they ask that, "why is that?", " What is the reason for this? " They start thinking & the thinking process was due to lack of another language.

There is no doubt that English & any other language is good for personality development but the thinking is wrong that language is superior & our language is backward. Great bibliography was created in English & other languages, industrial revolution, various discoveries were made, no

doubt , the credit is undoubtedly that languages. But all the writers, poets, scientists are belongs to the mother tongue of that country.

The revolutionary invention of zero in our country. Apparently, we have known about the planets & stars from the West a long time ago. Autumn like Ayurveda was developed in our coun- try long ago. The Bhagwatgeeta is almost 5150 years old & Bhagwatgeeta is recognized as one of oldest & most important text on philosophy in the world. & it is in the rich indigenous language of sanskrit at that time. Our literature, art, ethol- ogy is older than any other languages.

I'm not trying to compare languages here, every language is perfect. All I want to say, that the mother tongue is not only more suitable for any other language but also only one for learn- ing.

& therefore primary education & higher education should be in mother tongue. Not teaching in mother tongue will not lead to proper understanding. Our education system had made unprecedented progress in world class courses in engineering, medicine law and humanities but many are deprived of that knowledge due to lack of mother tongue courses.

Preference to local languages in the world their local languages are used to be provided the best education, in which they are taught in their local languages . And one of the main reason for countries progress is the education in mother tongue. For ex, 70% of universities South Korea teach in Korean. The country has banned the teaching of English from class 3rd as it was found to reduce the comprehension ability of student. Even in Japan, the curriculum in university is in Japanese. Mandarin is the medium of instruction in universities in China. France has a policy of

teaching French as only languages. When it comes to higher education, in the Germany, more than 80% of course up to masters are taught in German.

Language is not only words & their arrangement in a particular way, but from the languages the cultural heritage of that society is automatically handed over to the next generation. The more language we learn, the more we become aware of the world, but the foundation of all these is undoubtedly the mother tongue.

Today we live in a country with a population of 140 crores. Along with large population, India has absorbed many regional languages. Each regional language is capable of knowledge. But we have a mindset that if we don't study in a foreign language, we will out from the competition but it is not so...

Therefore higher education should be given through mother tongue only.

पाथरी तालुका शिक्षण प्रसारक मंडळाचे
कत्रुवार कला, रतनलाल काबरा विज्ञान आणि
बी.आर. मंत्री वाणिज्य महाविद्यालय,
मानवत - ४३१ ५०५
(नॅक मूल्यांकन 'ब' - तृतीय फेरी)

॥ अंगवना ॥

वार्षिक अहवाल

२०२१-२२

विषय तज्ञ म्हणून काम पाहिले. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली एकूण पाच संशोधक विद्यार्थ्यांनी पीएच.डी. संपादित केली. डॉ. बी.एस.गिते व डॉ. के.एस.कदम हे रा.से.यो. चे कार्यक्रम अधिकारी म्हणून काम पाहतात. त्यांनी मौजे आटोळा ता. मानवत येथे साप्ताहिक शिबीराचे यशस्वी आयोजन केले.

इंग्रजी विभागचे विभाग प्रमुख डॉ. एस.के. शिंदे यांनी दोन शोध निबंध प्रकाशित केले. तसेच त्यांनी अनेक राष्ट्रीय वेबीनार व चर्चासत्रांमध्ये सहभाग नोंदविला व काही महाविद्यालयांमध्ये गेस्ट लेक्चर दिले.

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. पी.एस. लांडगे यांनी या शै.वर्षात भारतीय लोकशाही व सुशासन, भारतीय संसदीय प्रणाली व भारतीय राजकरण, डॉ राम मनोहर लोहिया या एकूण तीन पुस्तकांचे लेखन व प्रकाशन केले.

महाविद्यालयाच्या आ.गु.ह.क.चे समन्वयक डॉ. दुर्गेश रवंदे यांना २०२१ स्वा.रा.ती.म.विद्यापीठ, नांदेडचा ग्रामिण विभागाचा उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार प्राप्त झाला. त्यांनी राष्ट्रीय पत्रिकेतून दोन शोध निबंध प्रकाशित केले. त्यांच्या एका विद्यार्थ्याला त्यांच्या मार्गदर्शनात पीएच.डी. पदवी प्राप्त झाली. मुंबई येथील के.टी. सोमय्या महाविद्यालयाच्या इंग्रजी विषयाच्या अभ्यासक्रम मंडळावर त्यांची निवड झाली. त्यांनी काही ठिकाणी बिजभाषक व संसाधन व्यक्ती म्हणून सहभाग घेतला.

मराठी विभागचे प्राध्यापक व्ही.पी. जाधव यांनी दोन वेगवेगळ्या चर्चासत्रात सहभाग नोंदविला व शोध निबंधांचे वाचन केले. तसेच गुरु अंगददेव सेंटर दिल्लीच्या वतीने आयोजित दोन आठवडी रिफ्रेशर

कोर्स पूर्ण केला.

महाविद्यालयातील क्रीडा संचालक डॉ. पवन पाटील यांनी विद्यापीठ पातळीवरील अनेक ठिकाणच्या स्पर्धेमध्ये पंच, प्रशिक्षक, परीक्षक म्हणून कार्य केले. अनेक विद्यार्थ्यांना राज्य व राष्ट्रीय पातळीवर पोहचविण्यात ते स्वा.रा.ती.म.विद्यापीठात दखलपात्र ठरले.

रसायनशास्त्र विभागाचे डॉ. कैलास बोरुडे यांनी तीन राष्ट्रीय वेबीनार व चर्चासत्रांमध्ये सहभाग नोंदविला.

इतिहास विभाग प्रमुख डॉ. सी.पी. व्यास यांनी राष्ट्रीय स्तरावरील सृष्टी की उत्पत्ती हा ग्रंथ प्रकाशित केला. त्याच बरोबर एक ग्रंथ संपादन आणि राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पाच शोधपूर्ण लेखन प्रकाशित केले तसेच त्यांना राष्ट्रीय स्तरावरील एक पुरस्कार प्राप्त झाला.

ग्रंथपाल डॉ. एस.एन. चोबे यांनी सरदार पटेल विद्यापीठ येथे दोन आठवड्यांचा रिफ्रेशर कोर्स पूर्ण केला. एन.लिस्ट याविषयावर एक दिवसीय वेबीनार आयोजित केला. त्यांनी दोन राष्ट्रीय चर्चासत्रांमध्ये शोध निबंधाचे वाचन केले. व राज्य व राष्ट्रीय स्तरावरील पाच वेबीनारमध्ये सहभाग नोंदविला.

प्राणीशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. संदीप राठोड यांना भोपाळ विद्यापीठाकडून आयोजित आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात युनोव्हेटीव इथीयोलॉजीस्ट हा सन्मान मिळाला. एका आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात निबंध वाचन केले आणि सहा विविध चर्चासत्रांमध्ये सहभाग नोंदविला. त्यांनी माजलगाव येथील फिश शिड प्रोडक्शन कक्षाला विद्यार्थ्यांसमवेत भेट दिली. ते महाविद्यालयात मुक

ऑनलाईन कोर्ससमन्वयक व पर्यावरण अभ्यास समन्वयक म्हणून काम पाहतात.

भौतिकशास्त्राचे डॉ. पंकज चालीकवार यांनी डॉ. हरिसींग गौर विद्यापीठ, सागर (मध्यप्रदेश) येथील विशेष प्राविण्यासाठी दोन आठवड्यांचा रिफ्रेश कोर्स पूर्ण केला.

वनस्पती शास्त्र विभागाच्या डॉ. सारिका सावंत यांनी राज्य, राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय वेबिनार, सेमिनार आणि वर्कशॉप मध्ये सहभाग नोंदविला. त्यांचे आंतरराष्ट्रीय पत्रिकेत दोन शोध निबंध प्रकाशित झाले.

Dr. Sandip Rathod

1. Attained and Participated in Conversion of Indian Theatre Performance on OTT: challenges and Opportunities organized by Department of English, K.K.M. College, Manwath Dist. Parbhani (18.09.2021)
2. Attained and Participated in University level one day work shop on new syllabus (CBCS) of B.Sc. III zoology organized by Mahatma Gandhi Mahavidyalaya, Ahamadpur (24.09.2021)
3. Attained and Participated in International webinar on Biosystematics and animal biodiversity organized by S. G. Patil Arts, Science commerce college Sakri, Dhule (04.10.2021)
4. Attained and Participated in National webinar on Scientific Research writing and Patent filing organized by Dada Patil Rajale Arts, Commerce and Science college, Adinath Nagar, Tq. Pathardi (05.10.2021)
5. Attained and Participated in National workshop on Advanced Research Methodology in zoology organized by Shri Muktanand College Gangapur Dist. Aurangabad (08.01.2022)
6. Visit Fish Seed Production Center at

Majalgaon Dist. Beed (12.03.2022)

7. Attained and participated one day Multidisciplinary blended International Conference RACMIE organized by Maharashtra college, Nilanga (MH) (20.04.2022)
8. Attained and Presented Research Paper entitled "Invasive species (Oreochromis Mossambicus) Impact on diversity freshwater fishes from The Godavari River" in International Conference on Recent Advances in science and engineering-2022 organized by SAGE university, Bhopal (MP) (23.04.2022)
9. Innovative Ichthyologist Award in International Conference at SAGE university, Bhopal (MP) (23.04.2022)
10. Attained and participated one day National workshop on Development of online courses using Moodle LMS organized by Shivaji college, Udgir, Dist. Latur
11. Appointed as Co-Ordinator MOOC Online courses. (2021-2022)
12. Appointed as Co-Ordinator of Environmental Studies. (2021-2022)

डॉ. कैलाश टेहरे यांना दोन आंतरराष्ट्रीय पत्रिकेचे संपादक व परीक्षक म्हणून मान्यता प्राप्त झाली. व एक पेटंट परीक्षणार्थ दाखल केले.

राज्यशास्त्राचे प्राध्यापक राठोड यांनी दोन चर्चासत्रात त्यांचे शोध निबंध प्रकाशित केले.

प्रा. एस. बी. मुजमुले व प्रा. आर. डी. थोरे यांनी या शै. वर्षात नेट परिक्षेमध्ये यश संपादीत केले.

महाविद्यालयातील शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांनी महाविद्यालयाच्या नाव लौकिकात भर पाडणाऱ्या अनेक गोष्टी सातत्याने पूर्ण केल्या.

महाविद्यालयातील उपक्रम

महाविद्यालयात दि. ५ व ६ डिसेंबर २०२१ रोजी 'ड' झोन आंतर महाविद्यालयीन मैदानी स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. महाविद्यालयाचा मुलींच्या संचाला सर्व साधारण विजेते पद मिळाले.

दि. २२ डिसेंबर २०२१ रोजी 'ड' झोन आंतर महाविद्यालयीन खो-खो (मुले-मुली) स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. यामध्ये महाविद्यालयाचा संघ विजेता ठरला.

दि. २२ डिसेंबर रोजी स्वा.रा.ती.म. विद्यापीठ, नांदेडच्या हॅण्डबॉल स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते. सदरील स्पर्धेत महाविद्यालयाचा मुलींचा संघ प्रथम व मुलांचा संघ द्वितीय आला.

महाविद्यालयात स्वा.रा.ती.म. विद्यापीठ, नांदेड अंतर्गत आंतर महाविद्यालयीन खो-खो स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले होते.

१) सागर विद्यापीठ (मध्यप्रदेश) येथे झालेल्या आंतर विद्यापीठ खो-खो (मुले) स्पर्धेसाठी नांदेड विद्यापीठाचे सराव शिबीर महाविद्यालयात संपन्न झाले.

२) सुरत (गुजरात) येथे झालेल्या आंतर विद्यापीठ खो-खो (मुली) स्पर्धेचे नांदेड विद्यापीठाचे सराव शिबीर महाविद्यालयात पार पडते.

३) जयपुर (राजस्थान) येथे झालेल्या हॅण्डबॉल (मुली) आंतर विद्यापीठ स्पर्धेसाठी नांदेड विद्यापीठाचे सराव शिबीर महाविद्यालयात संपन्न झाले.

युवती स्वयंरक्षणार्थ प्रशिक्षण शिबीर संपन्न

मानवत (दि.१३.१२.२०२१) रोजी.

'क्लीन व्हिलेज आणि ग्रीन व्हिलेज' या शीर्षकावर आधारित नेहरू युवा केंद्र, परभणी व के. के. एम.महाविद्यालय मानवत, यांच्या संयुक्त विद्यमाने युवती स्वयं प्रशिक्षण शिबीर संपन्न झाले.

या कार्यक्रमासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून शशांक राहुल्ला नेहरू युवा केंद्र परभणी उपस्थित होते . यांनी आपल्या मनोगत व्यक्त करताना युवकांना युवकांच्या जबाबदाऱ्या सांगितल्या. राष्ट्रसेवा हीच जनसेवा आहे. आपत्ती व्यवस्थापनात युवकांनी स्वईच्छेने विविध कार्य पार पाडावीत. राष्ट्राची निःस्वार्थी सेवा करावी, राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या माध्यमातून अनेक सामाजिक समस्या सोडवाव्यात. युवकांनी पुढे यावे असे आवाहन केले.त्याच बरोबर महाविद्यालयीन युवतींनी स्वयं संरक्षणासाठी प्रशिक्षण आयोजित केले यासाठी प्रशिक्षक म्हणून श्रीमती . सरिता येलपुल्ला मॅडम यांनी महिला अत्याचाराला प्रतिबंधक कसा करावा व आजच्या काळात मुलींना कराटे प्रशिक्षणाचे व स्वयंसंरक्षणाचे महत्व पटवून दिले . विविध प्रकारचे स्वसंरक्षणाचे प्रात्यक्षिकाच्या माध्यमातून प्रशिक्षण देण्यात आले. यासाठी महाविद्यालयीन युवतींनी उत्स्फूर्तपणे सहभाग नोंदवला.

कार्यक्रमाचे अध्यक्ष उप.प्राचार्य .डॉ. टी .व्ही मुंडे उपस्थित होते. त्याच बरोबर कु स्नेहा वाघमारे(युथक्लब मानवत), डॉ.गीते.बी.एस. ,डॉ. रवंदे डी.बी ,डॉ. हुगे के.जी,डॉ.सावंत सारिका आणि कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन व आभार डॉ. कुकडे सुनिता यांनी केले. या कार्यक्रमासाठी प्राध्यापक, विद्यार्थी, विद्यार्थिनी उपस्थित

होत्या.

दि. १३.०१.२०२२ रोजी वाणिज्य विभाग के. एम. महाविद्यालय मानवत आणि औरंगाबाद चाप्टर ऑफ आयसीएआय यांच्या संयुक्त विद्यमाने वाणिज्य शाखेच्या विद्यार्थ्यांसाठी ऑनलाइन कार्यशाळा घेण्यात आली. यामध्ये Cost and Management Accountancy या करिअरबद्दल सखोल व सविस्तर मार्गदर्शन करण्यात आले. प्रमुख वुक्ते म्हणून सी एम किरण कुलकर्णी (Chairman ICAI Aurangabad) सी.एम.ए.पराग राणे (Secretary ICAI Aurangabad) सी.एम.ए. सी एस डॉ. संवेदी राणे यांनी मार्गदर्शन केले. यावेळी मठ्यासंख्येने विद्यार्थी ऑनलाईन कार्यशाळेमध्ये उपस्थित होते.

दि .८.३.२०२२

आजादी का अमृत महोत्सव कार्यक्रम अहवाल

आजादी का अमृत महोत्सव कार्यक्रमांतर्गत आज दि. ८.३.२०२२ रोजी कै.सौ.कमलताई जामकर महिला महाविद्यालय परभणी, येथे जागतिक महिला दिनाच्या निमित्ताने परभणी जिल्हा महिला कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली.या कार्यशाळेसाठी वे.वे. महाविद्यालयातील विद्यार्थिनी कु. वैष्णवी नखाते (बी.एस्सी द्वितीय वर्ष) कु. माहेश्वरी कदम (बी. एस्सी. तृतीय वर्ष) प्रा डॉ. सुनिता कुकडे यांनी कार्यशाळेत सहभाग नोंदविला.वरील विद्यार्थिनी आपल्या चित्रकृती चित्र प्रदर्शना मध्ये प्रदर्शित केले. दिनांक ८.३.२०२२ रोजी झालेल्या कार्यशाळेत संपूर्ण दिवसभर सहभाग नोंदविला. या कार्यशाळेचे उद्घाटन डॉ.जोगेंद्रा सिंह बिसेन यांनी केले. या कार्यक्रमात प्रमुख वक्ते म्हणून डॉ. सुरेखा किन्नगावकर नांदेड यांनी 'स्वातंत्र्य लढ्यातील महिलांचे योगदान' व डॉ प्रतिमा बडेवार यांनी महिला विषयक कायदे या विषयाची माहिती दिली .महिलांच्या

संरक्षणासाठी विविध उपाय आणि पी.पी.टी दाखविली.कार्यक्रमाच्या समारोपाच्या वेळी के.के.एम. महाविद्यालयातील प्रा.डॉ. सुनिता कुकडे यांनी मनोगत व्यक्त केले.

मानवत दि. २२-३-२०२२ रोजी के.के. एम. महाविद्यालय मानवत येथे महाराष्ट्र राज्य उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग व महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहायता केंद्र तसेच के. के. एम. महाविद्यालय मानवत यांच्या संयुक्त विद्यमाने करियर कट्टा या उपक्रमाचे उद्घाटन व मार्गदर्शन करण्यासाठी प्रमुख पाहुणे माननीय श्री यशवंत शितोळे (अध्यक्ष, महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान सहाय्यता केंद्र) उपस्थित होते. या उपक्रमानिमित्त महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. भास्कर मुंडे यांनी अध्यक्षीय समारोपा मध्ये आपली भूमिका मांडली या प्रसंगी प्रास्ताविक उपप्रचार्य डॉ. तुकाराम मुंडे यांनी केले. विशेष उपस्थिती डॉ. दिगंबर रोडे (परभणी जिल्हा करियर कट्टा समन्वयक) उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन डॉ. एस.आर. राठी यांनी केले. आभार प्रा. सूर्यवंशी एस.एम. यांनी मानले. या कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद व विद्यार्थी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते.

मानवत दि. १३.०४.२०२२ रोजी वाणिज्य विभागाच्या वतीने "Enhancement & Women's Skills for Global Marketing" या विषयावर कार्यशाळा संपन्न झाली. या कार्यक्रमासाठी प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून युनेस्कोचे प्रतिनिधी व के.के. एम. महाविद्यालयाचे मराठी विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. साहेब खंदारे यांनी हस्तउद्योग व विविध अमूर्त संपत्ती उद्योगावर प्रात्यक्षिकांद्वारे हस्तकला वस्तूंचे सादरीकरण केले. या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य प्रा. डॉ. टी.व्ही. मुंडे यांनी

आपली भूमिकात मांडली. कार्यक्रमासाठी वाणिज्य विभाग प्रमुख डॉ. के.बी. पाटोळे, डॉ. बी.एस. गीते, डॉ. एस.आर. राठी, डॉ. एस.के. शिंदे, डॉ. व्ही. पी. जाधव, डॉ. एस.आर. राठोड व मोठ्या संख्येने ने विद्यार्थिनी उपस्थिती होत्या.

प्रा. सत्यनारायण राठी यांना पीएच.डी. प्रदान दि. २५.११.२०२१

मानवत : येथील के.के. महाविद्याचे प्रा. राठी एस.आर. यांना वाणिज्य विषयात नांदेड येथील स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठाने नुकतीच पीएच.डी. पदवी प्रदान केली आहे. प्रा. सत्यनारायण राठी यांनी नांदेड येथील डॉ. चंडन बोरा आणि डॉ. एच.एस. पतंगे यांच्या मार्गदर्शनाखाली 'ये स्टडी ऑफ कन्ड्युमर बिहेवियर रिलेटिंग टू ऑनलाईन परचेसेस' या विषयावर स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठाला शोध प्रबंध सादर केला होता त्यास विद्यापीठाने मंजुरी दिली आहे. या यशाबद्दल संस्थेचे अध्यक्ष मा. विजयकुमारची कत्रुवार, सचिव मा. बालकिशनजी चांडक, प्राचार्य डॉ. भास्कर मुंडे, उपप्राचार्य डॉ. तुकाराम मुंडे तसेच सर्व प्राध्यापकवृंद व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांनी त्यांचे अभिनंदन केले आहे.

भित्तीचित्र स्पर्धेत यश

नगरपरिषद मानवत तर्फे स्वच्छ सर्वेक्षण २०-२१ अंतर्गत उत्कृष्ट भित्तीचित्र स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. यात के. के. एम.महाविद्यालय मानवतच्या बी.ए.प्रथम वर्षातील विद्यार्थिनींनी भित्तीचित्र स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक मिळविला या स्पर्धेत सहभागी विद्यार्थिनी कु. अनुजा काबरा, कु. ऋतुपर्णा तारे कु. पल्लवी बनसोडे कु.आकांक्षा मल्हारी कु. शुभांगी कच्छवे यांनी सहभाग नोंदविला त्यांचे महाविद्यालयाच्या वतीने

अभिनंदन करण्यात आले. या वेळी संस्थेचे अध्यक्ष मा. विजयकुमार कत्रुवार , महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.भास्कर मुंडे, संयोजन समितीचे सदस्य डॉ. सुनिता कुकडे, प्रा. विनायक जाधव, प्रा. बी. डी. भिसे, प्रा.एस. एस. घुमलवाड यांनी अभिनंदन व कौतुक केले.

के.के.एम.महाविद्यालय,मानवत
ग्रंथालय ऐका दर्ष्टीक्षेपात
शैक्षणिक वर्ष २०२१-२०२२
ऐकून ग्रंथ खरेदी ३०४

- १) क्रमिक ग्रंथ - १६४
- २) संदर्भ ग्रंथ - ८७
- ३) ललित साहित्य व इतर ग्रंथ - ५३
- ग्रंथालयात येणारी ऐकून नियतकालिके - ३७
- ग्रंथालयात येणारी ऐकून वर्तमानपत्र - १६
- ग्रंथालयामार्फत देण्यात येणाऱ्या सेवा
- १) ग्रंथ देवघेव सेवा
- २) संदर्भ सेवा
- ३) नियतकालिके देवघेव सेवा
- ४) निवडक माहिती प्रसारण सेवा
- ५) प्रचलित जागरूकता सेवा
- ६) वर्तमानपत्र कात्रण सेवा
- ७) प्रतिलिपी सेवा (झेरोक्स सेवा)
- ८) इन्टरनेट सेवा
- ९) N.-List E- Books seervices
- १०) N.-List E -Journals Services
- ११) विध्यार्थीसाठी एस.ए.एफ सर्विस
- १२) विध्यार्थींसाठी ओळखपत्र उपलब्ध सेवा
- १३) विध्यार्थीसाठी गुणपत्रक वाटप सेवा

Knowledge Resource Centre, S.R.T.M. University Nanded. He said that in the critical time period of corona disease. The online resource of knowledge has got the great. Importance and related techniques of the utilization of these E-Resources should be achieved and implemented properly.

In the first session of the webinar, Shree Ranjeet Dharmapurikar, Nanded explained various types of searching techniques and N-List resources. He also said that less than 25% users use this method of learning.

In the second session, Prof. Dr. Sudharma Haridasan of Aligarh Muslim University Aligarh, explained the information about more than 10 free of charge. Open E-Resource of and also explain the technique of the use of this E-Resources.

The webinar was arranged by the Librarian of the K.K.M. College, Dr. Sachin N. Chobe and coordinator of IQAC, Dr. Durgesh Ravande. More than 170 participants were participated. From Maharashtra and other States.

The special efforts were taken by Prof. Sharda Raut, Dr. K.R. Borude and Dr. Sarika Sawant. For the success of the webinar.

Proficiency in English: Written and Spoken

English is regarded as the international language and an effective tool of communication among all the continents of the world. A special need is felt to improve written as well as spoken English in the contemporary electronic software online world. So, the Department of English introduced a certificate course entitled Proficiency in English: Written and Spoken which is highly useful to the undergraduate and postgraduate students. Cor-

rect grammatical usage oriented, intelligent English is very useful in all walks of life. While preparing the course, special care is taken on different factors related to grammar, spelling, usage, pronunciation along with vocabulary. Classroom material is presented in the form of lectures, group and pair work as well as practical activities and exercises through which students would learn to understand the fundamentals of Speaking and Writing English. The course consists of thirty contact hours and is taught by the departmental staff, Dr. Subhash K. Shinde, Course Coordinator and Head, Department of English and Dr. Durgesh B. Ravande, Associate Professor of English.

The Department of English has arranged the Certificate Course in Proficiency in English: Written and Spoken from 4 January 2022 to 30 March 2022 through online and offline mode. Significantly, the Course was inaugurated at the hands of Hon'ble Dr. A. S. Gangane, Professor and Head, Department of English (UG & PG) and Research Centre, DSM's College of Arts, Commerce and Science, Parbhani on 4 January 2022. Sixty students enrolled and participated actively in the Course.

Besides, the Department of English arranges various activities like Book Club, Film Club and so on. The Department of English maintains its own Library. Even our students are encouraged to start a Youtube Channel to highlight departmental activities to the students and public at large. In this way, the Department of English has been continuously working for the betterment of the students.

A One Day National Webinar
On
**Conversion of Indian Theatre Performances on
OTT: Challenges and Opportunities**
Report

Department of English organized one day national webinar on 'Conversion of Indian Theatre Performances on OTT Opportunities and Challenges' on 18/09/2021. The topic was suggested by the theatre scholar Dr. Mustajeeb Khan, Aurangabad. Renowned theatre scholar Prof. Dr Anita Singh, Banaras Hindu University, Varanasi graced her presence as key - note speaker. In her studious presentation she spoke in relation to the webinar topic. She argued that with changing time , Indian theatre should gear up to accept and overcome the challenges. Use of digital platforms has become essential today. The young generation has been techno savvy. They are at ease as far as use of technology. Theatre should team with these advanced modes and provide ample chances to the audience and also crew. The opportunities be also kept in mind and there should be a proper usage on various grounds. Her speech was received and responded well by the participants. The first plenary session was engaged by a well - known theatre scholar from Pune Dr. Ajay Joshi. He spoke on the line that what would happen with conventional Indian folk performances in the midst of modern technology. There is a great deal of difficulty in

converting these folk performances on OTT. After recovery from Corona; these performances well continue to captivate but there would be more challenges before them. Only active involvement of the audience can assure their future. "In the second plenary session Dr. M.A.Sami Siddiqui, MANU University, Hyderabad elaborated growing digitalization. He also spoke on the line that there are a good number hurdles in complete digitalization of theatre in India. First these hurdles be overcome. The valadictory session was conducted by Dr. Vishvadhari Deshmukh, Nanded. He explained the challenges and opportunities regarding conversion of Indian Theatre Performances on OTT. His elaborations in this regard were studious and interesting. President of PTSPM, Manwath Shri Vijaykumarji Katruwar, Secretary Shri Balkishanji Chandak, Principal Dr. Bhaskar Munde Vice -Principal Dr. Tukaram Munde, HoD English Dr. Subhash Shinde and Coordinator Dr. Durgesh Ravande were actively involved in various roles. A good number of participants from different parts of the country took active part in the webinar.

PTSPM's

**Katruwar Arts, Ratanlal Kabra Science and B.R.Mantri Commerce College,
Manwath, Dist. Parbhani-431505**

NAAC Accreditation (3rd Cycle) 'B' Grade

Department of English

Organizes

A One Day National Webinar

On

Conversion of Indian Theatre Performances on OTT: Challenges and Opportunities

Date: 18th September, 2021 (Saturday)

Event in Nutshell

Inauguration and Key-note: (11:00am-12:30pm)

- Welcome Speech** : Principal Dr. Bhaskar S. Munde
Introductory Remarks : Dr. Subhash Shinde (HoD,English)
Introduction of the Key-note Speaker
Key-note Address : Dr.Anita Singh, Profesor, Dept. of English,Banaras Hindu
University,Varanasi, Fulbright –Nehru Visiting
Scholar,University of Virginia,USA and Fellow,IIAS,Shimla
Presidential Speech : Shri Vijaykumarji Katruwar,President, PTSPM,Manwath
Vote of Thanks : Dr Sharda Raut (Coordinator-Humanities)
Compering : Dr Durgesh Ravande (Organizing Secretary)

Session: I (12:45pm-02:00pm)

Plenary Session

- Topic** : OTT and Future of Indian Theatre Performances
Speaker : Dr. Ajay Joshi, Pune, Renowned Theatre Scholar
and Fulbright Fellow, Rutgers University,USA
Vote of Thanks : Mr.Anil Kapse
Compering : Dr. Subhash Shinde

Session : II (02:15pm-03:30pm)

Plenary Speech

- Topic** : ‘Digital Performances and OTT in India: A Study of Select Spaces and Cultures’
Guest Speaker : Dr. Mohammed Abdul Sami Siddiqui, Professor-cum-Director and Joint Dean, Maulana Azad National Urdu University, Hyderabad
Vote of Thanks and Compering : Dr. Durgesh Ravande

Valedictory Session (03:45pm-04:30pm)

- Introductory Words** : Dr. Tukaram Munde (Vice Principal)

Representative Remarks from two Participants: 1) 2)

Introduction of the Guests of Honour:

Dr. Vishvadhhar Deshmukh, Associate Professor, Deptt. of Marathi, Yeshwant Mahavidyalaya, Nanded

Guest of Honour’s Speech

- Presidential Sum up** : Balkishanji Chandak, Secretary, PTSPM, Manwath
Vote of Thanks : Dr. Subhash Shinde
Compering : Dr. Durgesh Ravande

**Pathri Taluka Shikshan Prasarak Mandal,
Manwath, Dist. Parbhani
Executive Council**

1.	Hon. Shri. Vijaykumarji Katruwar	- President
2.	Hon. Dr. Dwarkadasji Ladda	- Vice- President
3.	Hon. Shri. Balkishanji Chandak	- Secretary
4.	Hon. Shri. Ramchandraraoji Katruwar	- Treasurer
5.	Hon. Shri. Anilraoji Nakhate	- Joint Secretary
6.	Hon. Shri. Anandramji Mantri	- Member
7.	Hon. Shri. Jaykumarji Kala	- Member
8.	Hon. Dr. Anand Katruwar	- Member
9.	Hon. Shri. Vijaykumarji Dalal	- Member
10.	Hon. Shri. Jagdishji Bangad	- Member
11.	Hon. Shri. Dilip Hibare	- Member
12.	Hon. Shri. Sanjay Bangad	- Member
13.	Hon. Adv. Digambarrao Bartakke	- Member
14.	Hon. Dr. O.B. Samdani	- Member
15.	Hon. Principal K.K.M. College	- Ex-Off Joint Secretary

**K.K.M. College, Manwath
COLLEGE DEVELOPMENT COMMITTEE**

Sr.No.	Name	Designation
1	Hon. V.B.Katruwar	President
2	Hon. B.P. Chandak	Member
3	Hon. Dr. D.B.Ladda	Member
4	Hon. R.T. Katruwar	Member
5	Hon.Dr.O.B.Samdani	Member
6	Dr. B.S.Munde	Member HOD
7	Smt.S.J.Kukade	Teacher Member
8	Dr. S.K. Shinde	Teacher Member
9	Mr. K.R.Borude	Teacher Member
10	Dr. D. B. Ravande	Member IQAC
11	Principal	Member Secretary
12	Vice Principal	Permanent Invitee
13	Supervisor	Permanent Invitee

**Katruwar Arts, Ratanlal Kabra Science and
B. R. Mantri Commerce College, Manwath
Staff List**

Senior College Teaching

1	Dr. B. S. Munde	8668413490 / 9850694955
2	Dr. T. V. Munde	9420626995
3	Dr. K. B. Patole	9404865101
4	Smt. S. J. Kukde	9403813444
5	Dr. S. B. Raut	9422744601
6	Dr. K. G. Hude	9423324486
7	Dr. B. S. Gite	9421094029
8	Dr. S. K. Shinde	9890836606
9	Dr. P. S. Landge	8975454575
10	Dr. K. S. Kadam	9890715718
11	Mr. S. M. Suryawanshi	7709156253
12	Dr. D. B. Ravande	9860110142
13	Mr. S. R. Rathi	7588155477
14	Mr. V. P. Jadhav	9922198249
15	Dr. P. P. Patil	9860070070
16	Mr. K. R. Borude	9422450477
17	Dr. C. P. Vyas	9921385460 / 9421385460
18	Dr. S. R. Rathod	9421858588
19	Dr. P. A. Chalikwar	8087573146
20	Dr. S. N. Chobe	7588089222
21	Mr. Y. J. Bagul	9764420916
22	Mr. P. B. Girase	9923871189
23	Dr. S. G. Sawant	9405391616
24	Dr. S. R. Khandhare	9766315305

देशोन्नती

नियोजनबद्ध सरावाने इंग्रजी भाषा सहज शिकता येते

देशोन्नती वृत्तसंकलन....

मानवत ■ एखादी भाषा अजगत करणे म्हणजे त्या भाषेत चांगले लेखन व संवाद, कौशल्य प्राप्त करणे होय. इंग्रजी भाषा ही प्राधान्यी ज्ञान तसेच प्रत्यक्ष व्यावहारिकी भाषा बनली आहे. त्यामुळे या भाषेवरील प्रमुख मिळवणेही महत्त्वाचे झाले आहे. त्यासाठी विद्यार्थ्यांनी सातत्यपूर्ण प्रयत्न करीत राहिल्यास इंग्रजी भाषा प्रत्यक्ष शिकता येते असे प्रतिपादन प्रा.डॉ. अल्ताराम गंगणे यांनी केले.

प्रा.डॉ. अल्ताराम गंगणे यांचे प्रतिपादन

महाविद्यालयातील इंग्रजी विभागाचे प्रमुख प्रा.डॉ. गंगणे यांच्याहसते मुख्य ६ जानेवारी रोजी करण्यात आले. या प्रसंगी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना पुढे डॉ. गंगणे पुढे म्हणाले की, दूरदोळ विमान एक चालू राखणे, संवाद, लिखाण करणे आवश्यक आहे. कार्यक्रमाचे विषयवस्तू म्हणजे प्रत्यक्ष संवादाचे माध्यम आहे. या कार्यक्रमास डॉ. सुभाष शिंदे यांनी केले. दुर्गेश रवडे यांनी उपस्थित कार्यक्रमास शि

देशोन्नती

हास्य, ध्यान आणि मौन हीच निरोगी जीवनाची त्रिसूत्री - डॉ. गव्हाणे

देशोन्नती वृत्तसंकलन....

मानवत ■ आजचे मानवी जीवन हे अत्यंत गुंतागुंतीचे तसेच तणावाचे बनले आहे. अशा स्थितीत मनः शांती प्राप्त करणे अधिक कठीण झाले आहे. त्यामुळे हास्य, ध्यान तसेच मौनाचे महत्त्व खूपच वाढले आहे, असे प्रतिपादन डॉ. अजय गव्हाणे यांनी केले.

मानवत : मानवत येथील के.के.एम. महाविद्यालयात गुणवत्ता हमी कक्षाच्या वतीने घेण्यात आलेल्या कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना डॉ. अजय गव्हाणे या प्रसंगी व्यासपीठावर विजयकुमार कडुवार प्राचार्य भास्कर मुंडे, व इतर.

के.के.एम. महाविद्यालयाच्या समाजास्व विभाग तसेच अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्षाच्या वतीने आयोजित कार्यशाळेचे उद्घाटन या नात्याने ते बोलत होते. पुढे बोलताना ते म्हणाले की, वर्तमानात जगणे हे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. कारण यामुळे आपणास आनंदाचे अनेक क्षण अनुभवणे शक्य होईल. जीवनात तणावमुक्त व्हा असा संदेश दिला. याचे उदाहरण देऊन त्यांनी चार्जो चापलीन चे मते 'ज्या भागी मी हसलो नाही, तो क्षमा माझा बाया गेला' अशा पदवीने मान्यतादी मान्यांनी जगले पाहिजेत. संत तुकारामाचे हे उदाहरण देऊन 'मन करा रे प्रसन्न सर्व सिद्धीचे कारण' असा संदेश ही विद्यार्थ्यांना दिला. शेवटी ध्यानधारणा हीच खरी संपत्ती आहे असे मत व्यक्त केले. आखादी का अमृत महोत्सव व

जागतिक महिला दिन २०२२ च्या निमित्ताने विविध संस्थेचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यक्रमास अध्यक्ष म्हणून संस्थेचे अध्यक्षपद विजयकुमार कडुवार हे होते. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक प्राचार्य भास्कर मुंडे यांनी केले तर परिचय कु.पुष्पी डवळे यांनी करून दिला. जागतिक महिला दिनानिमित्त महाविद्यालयाच्या संस्थाचालकांनी महिला प्राध्यापकांचे पुष्पगुच्छ देऊन स्वागत केले. त्याचबरोबर महाविद्यालयात राबवलेल्या विविध संस्थेचे पारितोषिक वितरण करण्यात आले. वादविवादः स्वर्णत कु.पुष्पी डवळे, काव्यवाचन स्वर्णत सोमनाथ चिंचकर तर निबंध स्वर्णत कु. पूजा

नाईकनवरे भित्तीपत्रक स्वर्णत शिंदे गायत्री, रांगोळी र कु.मयुरी डोणे यांनी प्रथम मिळविला त्यांना ग्रंथ देण्यात आली. या संयोजिका डॉ.सुनिता वु रवडे दुर्गेश, डॉ. शार, डॉ. सारिका सा विनायक जाधव, श्रीकांत, प्रा. रमेश मनोज राठोड य घेतले. या व प्राध्यापक व कि होते. या कार्यक्र कु. वैष्णवी नख आभार कु. रि मानले.

दखल

लिंगभावावर आधारित भेदभावाचे उच्चाटन गरजेचे : डॉ. राकेश चंद्रा

मानवत, पुढारी वृत्तसेवा : लिंग विषमता नष्ट करून समताधिती भारतीय समाज निर्माणसाठी त्यावर आधारित भेदभावाचे उच्चाटन करणे गरजेचे आहे. अश्या स्वरूपाचा समाज खऱ्या अर्थाने नव भारतीय समाज असेल, असे प्रतिपादन लखनौ विद्यापीठाचे अधिष्ठाता प्रो. डॉ. राकेश चंद्रा यांनी केले.

धार्मिक भेदभाव नव्या स्विकृतींना जोडून घेतले तरच नष्ट करता येईल असे सांगितले. दुसऱ्या सत्रात आपल्या अभ्यासपूर्ण मांडणीतून डॉ. पद्मा राणी राव यांनी पूर्व व पश्चिम परंपरा, साहित्य व समिक्षा यांचा आढावा घेत मार्गदर्शन केले. तृतीय सत्रात डॉ. योगिनी सातारकर यांनी आपल्या सुबक मांडणीतून लिंगभाव, त्याचे आकलन व अन्वयार्थ या अनुषंगाने लिंगभेद उच्चाटनाचे मर्म प्रकट केले. वेबिनारमध्ये राज्यातून व इतर राज्यांमधूनही काही प्रतिनिधी सहभागी झाले होते. डॉ. आशा रव व डॉ. जे. ममता यांनी प्रातिनिधिक मते नोंदविली. प्राचार्य डॉ. भास्कर मुंडे व उपप्राचार्य डॉ. तुकाराम मुंडे यांच्या मार्गदर्शनात डॉ. दुर्गेश रवडे, डॉ. शारदा राऊत, डॉ.सुनीता कुकडे, डॉ. सारिका सावंत

के.के.एम.अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्षाच्या जेंडर सेंसीटायझेशन (लिंग संवेदना) एकदिवसीय राष्ट्रीय ऑनलाईन चर्चासत्रात ते बोलत होते. पढे ते म्हणाले की, विविध स्तरावरील लिंग भेदभाव घार व

The Hitavada
Vidarbha Line | 2021-09-17 | Page-6
ehitavada.com

National-level webinar at KKM College tomorrow

■ Our Correspondent
NANDED, Sept 16

THE Department of English of Katruwar Arts, Kabra Science and Mantri Commerce (KKM) College, Manwat is organising a one-day national-level webinar on "An Innovative and significant sub-ject Conversion of Indian Theatre Performances: Challenges and Opportunities" on September 18, 2021 via Google Meet mode. The well known academicians and writers have been invited as the resource persons in different sessions including Prof Dr Anita Singh, the theatre scholar of international repute, faculty of Inter-Hindu University, Varanasi, Fulbright Fellow (USA), Research Fellow IAS, Shimla, will deliver key-note address on the subject of the event. Along with

Dr. DrAjay Joshi, Pune, renowned theatre personality and Fulbright Fellow (USA) and Prof Dr M A Sami Siddiqui, MANU University, Hyderabad, would be part of the event as an esteemed resource persons. Whereas, Dr Vishvadhara Deshmukh, Dept of Marathi, Yeshwant Mahavidyalaya, Nanded, will be also present to address the gathering as a guest of valedictory function. The researchers and scholars from different parts of the country are likely to take an active part in the webinar said the Principal of the college Dr Bhaskar Mundhe and Vice-Principal Dr Tukaram Mundhe, the organising committee members Dr Durgesh Ravande, Dr Subhash Shinde and Dr Sharda Raut have appealed to students to participate in the webinar.

महाविद्यालयाचा समाजशास्त्र विभाग व अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्षाच्या वतीने एक दिवसीय योग व ध्यानधारणा शिबीर दि.११/०३/२०२१ रोजी आयोजित करण्यात आले होते, या प्रसंगी उपस्थित विद्यार्थी

महाविद्यालयाच्या रा.से.यो. विभागाच्या वतीने आटोळा येथे आयोजित विशेष शिबीराच्या उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन करतांना मा. श्री शैलेश लाहोटी, उप विभागीय अधिकारी, पाथरी.

महाविद्यालयाच्या अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्षाच्या वतीने दि. २२.०४.२०२२ जिल्हास्तरीय पदोन्नती शिबीराचे आयोजन करण्या आले होते. या प्रसंगी संबोधित करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. बी.एस. मुंडे

महाविद्यालयाचा समाजशास्त्र विभाग व अंतर्गत गुणवत्ता हमी कक्षाच्या वतीने एक दिवसीय योग व ध्यानधारणा शिबीर दि.११/०३/२०२१ रोजी आयोजित करण्यात आले होते, या प्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्रो.डॉ.अजय गव्हाणे, नांदेड

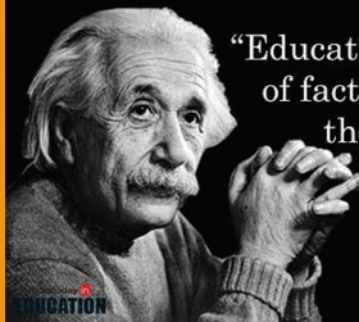
महाविद्यालयाच्या रा.से.यो. विभागाच्या वतीने आटोळा येथे आयोजित विशेष शिबीराच्या समारोप प्रसंगी मार्गदर्शन करतांना उप जिल्हा पोलिस निरीक्षक श्री अविनाश कुमार

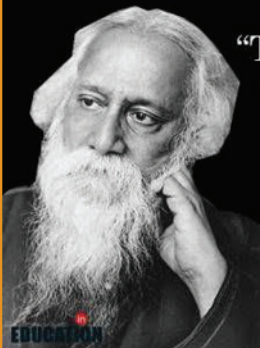
“Education is the
manifestation
of perfection present
already in man.”

— Swami Vivekananda

“Education is not the learning
of facts, but the training of
the mind to think.”

— Albert Einstein

“The highest education is that
which does not merely give
us information but makes
our life in harmony with
all existence.”

— Rabindranath Tagore